

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

**Факультет педагогіки, психології та соціальної роботи
Кафедра педагогіки та методики початкової освіти**

**Використання коміксів
на уроках літературного читання для
розвитку візуального мислення**

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконала:

*студентка 2 курсу, 213 м.з. групи
Кириак Ольга Павлівна*

Керівник:

*кандидат педагогічних наук,
доцент Піц І. І.*

До захисту допущено

на засіданні кафедри

протокол № 4 від 04 листопада 2025 р.

Зав. кафедрою _____ проф. Романюк С. З.

ЧЕРНІВЦІ – 2025

АНОТАЦІЯ

Кирияк О.П. Особливості використання коміксів на уроках літературного читання для розвитку візуального мислення. – Рукопис. Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня «магістр» зі спеціальності 013 Початкова освіта. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. Чернівці, 2025. 111 с.

У роботі досліджено комікси як ефективний засіб розвитку візуального мислення молодших школярів у процесі літературного читання. Розкрито їхній дидактичний потенціал, проаналізовано психологічні особливості сприймання візуальної інформації дітьми та визначено специфіку роботи з multimodal текстами. Констатувальне дослідження засвідчило недостатній рівень сформованості візуального мислення та нерегулярність використання коміксів у школі. Обґрунтовано організаційно-педагогічні умови та розроблено систему вправ для підвищення ефективності навчання.

Ключові слова: комікс, візуальне мислення, молодші школярі, літературне читання, дидактичний потенціал, мультимодальний текст

ABSTRACT

Kyryyak O.P. Peculiarities of using comics in literary reading lessons for the development of visual thinking. – Manuscript. Qualification work for obtaining the degree of “master” in the specialty 013 Primary education. Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University. Chernivtsi, 2025. 111 p.

The work investigates comics as an effective means of developing visual thinking of younger schoolchildren in the process of literary reading. Their didactic potential is revealed, the psychological features of children’s perception of visual information are analyzed, and the specifics of working with multimodal texts are determined. The declarative study has shown an insufficient level of formation of visual thinking and irregularity of using comics in school. The organizational and pedagogical conditions are substantiated and a system of exercises is developed to increase the effectiveness of learning.

Keywords: comic, visual thinking, younger schoolchildren, literary reading, didactic potential, multimodal text

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ **О.П.Кирияк**

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ КОМІКСІВ У НАВЧАННІ ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ ЯК ЗАСОБУ РОЗВИТКУ ВІЗУАЛЬНОГО МИСЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	10
1.1. Комікс як засіб навчання і розвитку учнів у контексті сучасної початкової освіти	10
1.2. Специфіка розвитку візуального мислення в учнів молодшого шкільного віку	18
1.3. Дидактичний потенціал коміксів у формуванні візуального мислення молодших школярів	23
1.4. Аналіз потенціалу навчальних програм і підручників з літературного читання у контексті використання коміксів у початковій школі	27
Висновки до першого розділу	31
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ КОМІКСІВ НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ ЯК ЗАСОБУ РОЗВИТКУ ВІЗУАЛЬНОГО МИСЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	33
2.1. Констатувальне дослідження рівнів використання коміксів на уроках літературного читання як засобу розвитку візуального мислення молодших школярів	33
2.2. Організаційно-педагогічні умови ефективного розвитку візуального мислення молодших школярів на уроках літературного читання засобами коміксів	49
2.3. Розробка системи завдань із використанням коміксів на уроках літературного читання як засобу розвитку візуального мислення молодших школярів	57
Висновки до другого розділу	68
ВИСНОВКИ	71
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	77
ДОДАТКИ	87

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сучасні трансформації української освіти, окреслені в Концепції Нової української школи, визначають необхідність переходу від традиційних моделей навчання до таких, що ґрунтуються на діяльнісному, компетентнісному та особистісно орієнтованому підходах. У документі підкреслюється важливість розвитку критичного, творчого й візуального мислення, уміння працювати з різними видами інформації та формування в учнів навичок аналізу, інтерпретації й створення візуального контенту. Це зумовлює потребу інтегрувати в освітній процес сучасні мультимодальні засоби навчання, серед яких особливе місце займають комікси.

Державний стандарт початкової освіти визначає візуальне сприймання та роботу з інформацією різних форматів як невід’ємні складники читацької та мовно-літературної компетентностей. Стандарт наголошує на необхідності застосування текстів різних типів, у тому числі мультимедійних та візуально-вербальних, що сприяють розвитку умінь аналізувати, інтерпретувати й створювати власні повідомлення. Комікси, як поєднання вербального й зображального компонентів, відповідають вимогам державних освітніх орієнтирів і забезпечують умови для формування в учнів навичок смислового читання та розвитку образного й логічного мислення.

Крім того, в умовах активного впровадження інноваційних освітніх технологій учителі початкової школи потребують ефективних методичних інструментів, які підвищують мотивацію до читання та сприяють кращому розумінню художнього тексту. Використання коміксів на уроках літературного читання відповідає цим потребам, оскільки забезпечує доступність складних змістових елементів, активізує уяву, стимулює емоційне сприйняття та сприяє формуванню навичок перетворення інформації у візуально-образну форму.

Таким чином, дослідження особливостей використання коміксів у процесі літературного читання є актуальним як з теоретичного, так і з практичного погляду, оскільки узгоджується з ключовими положеннями чинних нормативних документів і відповідає сучасним освітнім запитам початкової школи.

Стан дослідження проблеми. Проблема використання коміксів у сучасній початковій школі поступово набуває наукової актуальності, оскільки поєднує елементи візуальної та вербальної комунікації, сприяючи розвитку візуального мислення, читацької активності та пізнавальної мотивації молодших школярів. Дослідники (Ілійчук, 2021; Будник, Фомін, Хайнус, 2022; Лавренова, 2018; Чикалова, 2020) розглядають комікс як ефективний дидактичний інструмент, що поєднує навчальний і розвивальний потенціал. У працях Ольшанського (2002, 2000) і Зязюна та Дзюби (2021) наголошується на ролі коміксів у формуванні мовленнєвих механізмів і соціокультурної компетентності учнів, а також на важливості роботи з креолізованим текстом як засобом інтеграції образної й мовної інформації (Ісаєва, 2019; Лілік, 2018; Завадська, 2019). Дослідники відзначають, що включення візуально-графічних елементів у процес навчання сприяє розвитку асоціативного мислення, творчої уяви та критичного сприйняття тексту.

Водночас низка праць (Нежива, Топіха, 2023; Карпенко, 2021; Лисенко, 2020; Мажуга, Твердохліб, 2021) акцентують увагу на практичних аспектах упровадження коміксів у навчальний процес, підготовці вчителів до їх створення та використання, а також на педагогічних умовах ефективної організації роботи з такими матеріалами. Науковці підкреслюють, що використання коміксів сприяє формуванню комунікативної компетентності (Вашуленко, 2018; Подановська, 2021; Андрощук, 2022), розвитку навичок інтерпретації візуальної інформації й критичного мислення (Горlach, 2016; Онкович, 2016; Хлестова, 2017). Разом із тим, попри наявність окремих досліджень, системне вивчення потенціалу коміксів саме у розвитку

візуального мислення молодших школярів під час уроків літературного читання залишається недостатньо розробленим, що й зумовлює актуальність подальших наукових пошуків у цьому напрямі.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема кваліфікаційної роботи відповідає науковій проблемі кафедри: «Теоретико-методологічні засади розвитку педагогічної освіти та професійної підготовки фахівців у контексті євроінтеграційних процесів».

Мета дослідження – теоретичне обґрунтування особливостей використання коміксів на уроках літературного читання як засобу розвитку візуального мислення молодших школярів.

Завдання дослідження:

- розкрити сутність поняття коміксів як засобу навчання та їх дидактичний потенціал у формуванні візуального мислення молодших школярів;
- визначити специфіку розвитку візуального мислення у дітей молодшого шкільного віку;
- дослідити стан використання коміксів на уроках літературного читання у сучасній школі та рівень розвитку візуального мислення молодших школярів;
- обґрунтувати особливості використання коміксів на уроках літературного читання з метою розвитку візуального мислення молодших школярів

Об'єкт дослідження – процес використання коміксів на уроках літературного читання як засобу розвитку візуального мислення молодших школярів.

Предмет дослідження – особливості використання коміксів на уроках літературного читання як засобу розвитку візуального мислення молодших школярів.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань та проведення констатувального етапу дослідження було застосовано такі методи:

- *теоретичні методи:* аналіз, синтез, узагальнення та систематизація наукової літератури (використовувалися для вивчення теоретичних підходів до розвитку візуального мислення, особливостей використання коміксів у початковій школі, визначення основних понять і наукових позицій із досліджуваної проблеми); аналіз нормативно-правових документів (Державний стандарт початкової освіти, Концепція Нової української школи, освітні програми) (дозволив визначити вимоги щодо розвитку читацької та візуальної компетентностей, а також оцінити можливості використання візуально-вербальних матеріалів, зокрема коміксів, у процесі літературного читання);
- *емпіричні методи:* анкетування вчителів початкової школи (використовувалося для з'ясування фактичного стану застосування коміксів у практиці уроків літературного читання, виявлення рівня обізнаності та готовності педагогів використовувати комікси як дидактичний ресурс); аналіз продуктів діяльності учнів (малюнків, завдань на інтерпретацію зображень, коротких візуальних історій) (застосовувався для оцінювання особливостей прояву візуального мислення молодших школярів: уміння аналізувати зображення, встановлювати логічні зв'язки, створювати візуальні сюжети); педагогічне спостереження (використовувалося для фіксації того, як учні виконують завдання, пов'язані з візуальною інформацією; які труднощі виникають; як вони реагують на візуально-образні стимули);
- *методи опрацювання даних:* якісний аналіз (інтерпретація отриманих відповідей, виокремлення типових тенденцій); елементи кількісного аналізу (підрахунок частотних показників, узагальнення результатів анкетування).

Ці методи дозволили об'єктивно визначити рівень використання коміксів у початковій школі та дослідити особливості сформованості візуального мислення молодших школярів у межах констатувального експерименту.

Теоретичне значення результатів дослідження полягає у поглибленні наукового розуміння ролі коміксів як ефективного засобу розвитку візуального мислення в процесі вивчення літературного читання. У роботі систематизовано і проаналізовано теоретичні підходи до формування візуально-мисленнєвих навичок у молодших школярів, що сприяє розширенню педагогічної теорії щодо використання мультимодальних навчальних ресурсів у початковій школі. Крім того, дослідження вносить внесок у розвиток методики викладання літератури з урахуванням інноваційних форм подання інформації.

Практичне значення результатів дослідження полягає у розробці конкретних методичних рекомендацій і прийомів впровадження коміксів на уроках літературного читання, що можуть бути використані вчителями початкових класів для стимулювання розвитку візуального мислення та підвищення мотивації учнів до читання. Запропоновані методики сприяють підвищенню якості навчального процесу, активізації пізнавальної діяльності школярів і розвитку їх творчих здібностей, що має безпосередній вплив на практику сучасної початкової освіти.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати проведеного дослідження були апробовані під час виступу на Студентській науковій конференції на підсекції «Актуальні проблеми педагогіки та методики початкової освіти». У межах доповіді були представлені теоретичні напрацювання щодо дидактичного потенціалу коміксів, результати аналізу стану їх використання у практиці початкової школи та висновки констатувального етапу щодо рівня розвитку візуального мислення молодших школярів.

Учасники конференції проявили зацікавлення запропонованою проблематикою, що дало змогу обговорити перспективи застосування коміксів у навчальному процесі, отримати конструктивні зауваження та рекомендації стосовно подальшого вдосконалення методики. Обговорення результатів у професійному студентсько-викладацькому середовищі сприяло уточненню окремих методичних підходів і підтвердило актуальність обраного напрямку дослідження.

Матеріали доповіді були опубліковані в збірнику конференції, що засвідчує наукову новизну та практичну значущість отриманих результатів, а також підтверджує їх проходження фахової апробації.

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного з розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (79 позицій) та додатків. Загальний обсяг роботи – 111 с.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ КОМІКСІВ У НАВЧАННІ ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ ЯК ЗАСОБУ РОЗВИТКУ ВІЗУАЛЬНОГО МИСЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

1.1. Комікс як засіб навчання і розвитку учнів у контексті сучасної початкової освіти

У сучасній початковій школі дедалі більшої ваги набувають мультимодальні засоби навчання, здатні поєднувати візуальний, вербальний та емоційно-образний компоненти сприймання. Одним із таких інноваційних ресурсів є комікс – специфічний різновид візуально-вербального тексту, який поєднує ілюстрації, діалоги, символи та графічні акценти. Під впливом освітніх змін, окреслених Концепцією Нової української школи та Державним стандартом початкової освіти, комікси розглядаються не лише як засіб розваги, а як ефективний інструмент розвитку ключових компетентностей учнів, формування навичок читання, критичного мислення та роботи з інформацією різних форматів.

Комікс як окремий культурний і літературний феномен має тривалу та багатовимірну історію, що розгорталася паралельно у різних країнах світу й віддзеркалювала специфіку суспільного розвитку, художніх традицій та медійних технологій. За свідченнями Н.Космацької, перші прообрази коміксу у світовій культурі виникли ще в античні часи у вигляді послідовних зображень, що передавали певний сюжет або ідею (Космацька Н., 2012). Проте становлення коміксу як окремого жанру відбулося значно пізніше – у ХІХ столітті, коли з'явилися друковані видання з регулярними графічними історіями, а розвиток періодики та ілюстрованих газет створив умови для масового поширення графічного наративу. Науковці Т.Насалевич, Т.Рябуха та І.Лопушанський відзначають, що американська традиція коміксу оформилася наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття, коли комікс почав функціонувати як синтез зображення та короткої вербальної репліки,

розміщеної у спеціальних «балонах», що стало новаторською формою подачі інформації та стало основою сучасного графічного нарративу (Насалевич, Рябуха, Лопушанський, 2020).

Упродовж XX століття комікси набували дедалі більшої популярності у США, Європі та Японії, поступово перетворюючись з сатиричних або гумористичних замальовок на масштабні художні тексти з власною міфологією, жанровими характеристиками та цільовою аудиторією. В американській традиції сформувалися супергеройські комікси, які стали частиною масової культури, тоді як у Європі поширилися авантюрні та дитячі графічні історії («Тентен», «Астерікс»), а в Японії – манга, що перетворилася на самобутній культурний пласт із власними жанрами, стилістикою та системою візуального кодування. Дослідники наголошують, що саме ця жанрова різноманітність і здатність коміксу адаптуватися до потреб читача зробили його універсальним інструментом у сфері освіти, журналістики та мистецтва.

Українська історія коміксів має власну специфіку і, попри певну фрагментарність, демонструє глибокі національні корені. За даними дослідження «Історія українських коміксів» (Uncomics, 2025), перші зразки українського графічного оповідання з'явилися ще на початку XX століття у вигляді сатиричних ілюстрованих історій у періодичних виданнях. У 1920–1930-х роках українські художники експериментували зі створенням візуальних нарративів, які поєднували агітаційні та художні елементи. Проте подальший розвиток жанру був суттєво пригальмований радянською ідеологією, що обмежувала використання коміксів, сприймаючи їх як прояв «буржуазної культури».

Відродження українського коміксу розпочалося у 1990-х роках із появою незалежних художніх проєктів та першої хвилі вітчизняних видавництв, які звернулися до жанру графічної історії. У 2000–2010-х роках комікс в Україні поступово набував популярності завдяки розвитку авторських проєктів, появі перекладів світових графічних романів та

зростанню читацького інтересу до візуального контенту. У сучасній українській науці та педагогіці комікс активно досліджується як ефективний мултимодальний засіб навчання, здатний підтримувати інтерес учнів, формувати навички смислового читання та розвивати візуальне мислення, що відображено у працях українських науковців у галузі філології, соціальних комунікацій та методики навчання.

Таким чином, попри різні шляхи становлення у світі та в Україні, комікс перетворився на важливий інструмент сучасної культури та освіти, що поєднує художній, інформаційний і дидактичний потенціал. Його розвиток засвідчує здатність жанру адаптуватися до нових соціальних і технологічних реалій, а в українському контексті – інтегрувати національну традицію у глобальний культурний простір.

Сучасне розуміння поняття «комікс» базується на поєднанні літературознавчого, медіазнавчого, лінгвістичного й педагогічного підходів. Одним із класичних теоретиків жанру є С.Макклауд, який розглядає комікс як послідовність зображень, спеціально організованих у певній логічній та часовій послідовності для передачі інформації та створення естетичного враження (Макклауд, 1994). Цей акцент на послідовності кадрів і свідомій композиції відрізняє комікс від окремої ілюстрації або карикатури. Подібну логіку підтримують українські дослідники, зокрема Н.В.Космацька, яка, аналізуючи історію становлення жанру, підкреслює, що комікс – це форма візуально-вербального наративу, де сюжет розгортається через низку кадрів, об'єднаних спільною темою, персонажами та композиційними зв'язками (Космацька, 2012).

У вітчизняній гуманітаристиці комікс дедалі частіше описується як креолізований текст та медіатекст. Г.В. та А.Д.Онкович визначають комікс як специфічний тип медіатексту, у якому вербальний компонент (репліки, описи, звукові позначення) органічно поєднується з візуальним (малюнок, композиція кадру, графічні символи), утворюючи єдине смислове ціле. Такий текст неможливо адекватно зрозуміти, ігноруючи будь-який із його

компонентів, адже значення «розподілене» між словами й зображеннями. На цю ж особливість вказує й М.В.Савчук, який у «Енциклопедії сучасної України» розглядає комікс як різновид масової культури, що поєднує літературну оповідь із послідовним зображальним рядом і має як розважальну, так і пізнавальну функцію (Савчук, 2014).

Т.Насалевич, Т.Рябуха та І.Лопушанський, аналізуючи становлення коміксу як жанру сучасної літератури, наголошують на його наративній природі: комікс постає як форма оповіді, де дія, характер персонажів і конфлікт розгортаються через взаємодію тексту й зображень, а читання передбачає активну інтерпретацію візуальних деталей, композиції кадрів та «міжкадрового простору» (Насалевич, Рябуха, Лопушанський, 2020). Саме ця наративність дозволяє відносити комікс до сфери літератури, попри його очевидну візуальність.

Медіазнавчий аспект підкреслює С.В.Хлестова, яка розглядає комікс як засіб масової комунікації із власними типологічними ознаками: серійністю, фрагментарною побудовою, стійкими образами-персонажами, використанням умовних графічних знаків для передачі емоцій, руху, звуку тощо (Хлестова, 2017). У цьому контексті комікс трактується як масовий, доступний формат передавання соціально значущого змісту, здатний одночасно інформувати, розважати й формувати певні цінності. О.В.Гудошник, аналізуючи функціонування коміксу в українському комунікаційному просторі, наголошує на його ролі як інструменту популяризації знань, формування громадянських позицій і візуалізації складних суспільних явищ (Гудошник, 2017).

У педагогічних дослідженнях комікс набуває статусу дидактичного засобу й інструмента візуалізації навчального матеріалу. Д.В.Ольшанський ще на початку 2000-х років показує, що комікс може слугувати засобом формування мовленнєвих умінь молодших школярів у процесі вивчення іноземної мови, оскільки надає можливість поєднувати ситуаційний контекст, образи та мовні структури в єдиному навчальному просторі (Ольшанський,

2000; 2002). Л.В.Ілійчук, Л.П.Остапенко та О.К.Соловійова акцентують на дидактичному потенціалі коміксів для початкової школи, визначаючи їх як наочний, емоційно насичений засіб, що підтримує мотивацію до читання, сприяє формуванню читацької компетентності й розвитку образного та візуального мислення учнів (Ілійчук, 2021; Остапенко, Соловійова, 2014).

Сучасні автори, які працюють на перетині педагогіки та медіаосвіти, розширюють розуміння коміксу, трактуючи його не лише як «книжкову» чи журнальну форму, а як універсальний формат графічної комунікації. Зарубіжний дослідник G.Yang, аналізуючи «сильні сторони» коміксу в освіті, підкреслює, що поєднання візуального й вербального кодів робить інформацію більш доступною, дозволяє структурувати складні поняття і сприяє розвитку мультимодальної грамотності учнів (Yang, 2003). Це збігається з підходом українських науковців, які все частіше наголошують, що комікс слід розуміти як інструмент роботи з мультимодальним текстом, де учень навчається «читати» й інтерпретувати різні види знаків, співвідносити текст і зображення, вибудовувати власні смисли (Онкович, Онкович, 2016; Лавренова, 2020; Порядченко, Чопик, 2021).

Отже, у сучасній науковій традиції комікс розуміється як послідовний візуально-вербальний наратив (графічна історія), що поєднує риси літературного твору, медіатексту й дидактичного засобу (див. додаток А). Його сутність визначається через єдність кадру і тексту, наративність, креолізований характер, належність до масової та одночасно освітньо значущої культури, а також здатність забезпечувати ефективну візуалізацію навчального змісту й розвивати в учнів навички читання, інтерпретації та критичного осмислення інформації.

Узагальнюючи сучасні наукові підходи, комікс постає як багатовимірний феномен, що поєднує риси візуально-вербального наративу, медіатексту, креолізованого та дидактичного ресурсу. Дослідники наголошують, що його сутність визначається єдністю тексту й зображення, послідовністю кадрів та здатністю забезпечувати доступну, емоційно

насичену й структуровану подачу інформації. У педагогічному контексті комікс набуває особливої значущості як інструмент розвитку читацької, мовленнєвої, медіаграмотної та візуально-образної компетентностей молодших школярів. Завдяки універсальності й мультимодальності комікс перетворюється на ефективний засіб навчання у сучасній початковій освіті.

У сучасних дослідженнях підкреслюється, що комікси як навчальні матеріали поєднують у собі риси візуально-вербального тексту, медіатексту й дидактичного засобу, що зумовлює їхні специфічні особливості. Завдяки поєднанню зображення, діалогів, коротких пояснювальних реплік та графічних символів комікс забезпечує високу наочність, емоційну насиченість і доступність складного змісту для молодших школярів (Онкович, Онкович; Савчук; Макклоуд). Дослідники зазначають, що така форма подачі інформації відповідає особливостям сприймання «цифрового» покоління дітей, звиклого до фрагментованого, візуально насиченого контенту, і може частково компенсувати ризики «кліпового мислення», спрямовуючи увагу учнів на послідовний аналіз сюжету та логічних зв'язків між кадрами (Горlach, Любченко). Педагоги й методисти (Ольшанський; Балакірева; Ілійчук; Остапенко, Соловйова) підкреслюють мотиваційний потенціал коміксів: вони підвищують інтерес до читання, знижують тривожність перед текстом, полегшують розуміння мовного й літературного матеріалу, сприяють формуванню мовленнєвих, читацьких і комунікативних умінь.

Як навчальні матеріали, комікси представлені у різних видах, що дає змогу адаптувати їх до мети й змісту уроку. У працях Л.Ілійчук, М.Лавренової, Л.Порядченко та І.Чопик виокремлюються власне дидактичні (навчальні) комікси, спеціально створені для пояснення й закріплення певних понять, правил чи сюжетів; художні комікси на основі літературних творів, які слугують містком до повного тексту; інформаційні та науково-популярні комікси, орієнтовані на формування предметних і ключових компетентностей. Окрему групу становлять комікси для навчання іноземних мов, що моделюють ситуативне спілкування та контексти вживання лексико-

граматичних конструкцій (Ольшанський, Балакірева), педагогічні комікси для роботи з батьками або для виховної діяльності (Мажуга, Твердохліб; Лисенко), а також комікси, спрямовані на розвиток соціокультурної, медіа- та громадянської компетентностей учнів (посібник з медіаграмотності; дослідження Юрженка, Гудошник, Кондзелки). З огляду на розвиток цифрових технологій автори підкреслюють важливість відмінності між друкованими та цифровими коміксами, статичними та інтерактивними, а також між авторськими коміксами вчителя й тими, що створюються учнями самостійно чи за допомогою онлайн-конструкторів (Кривко; Тендітна, Лисенко; Yang).

Структура коміксу як навчального матеріалу розглядається у сучасних працях як системна й багаторівнева. Спираючись на концепцію С. Макклауда, науковці підкреслюють, що основою коміксу є послідовність кадрів (панелей), розміщених у певному порядку, між якими розгортається невидима для ока, але важлива для розуміння «міжкадрова» дія. Кожен кадр містить візуальну сцену з персонажами, предметами, фоном та композиційними акцентами; вербальний компонент представлений діалогами у «балонах», внутрішнім мовленням чи пояснювальними ремарками в окремих текстових блоках, а також звуконаслідувальними написами й умовними графічними знаками, що передають емоції та динаміку (Онкович, Онкович; Хлестова). Дидактично орієнтовані комікси, за спостереженнями О.Деркачової, О.Будник, К.Фоміна, А.Хайнус, як правило, мають виразну структуру: вступний кадр із постановкою ситуації чи проблеми, подальший розвиток сюжету з демонстрацією навчальної задачі, кульмінаційний момент із розв'язанням або помилкою героя та завершальний кадр із узагальненням, висновком або запитанням до учня. Дослідники (Ілійчук; Лавренова; Порядченко, Чопик; Нежива, Шкуренко) звертають увагу на можливість цілеспрямованого «дидактичного проектування» структури коміксу: включення в неї елементів проблемного запитання, порожніх реплік для самостійного заповнення, завдань до або після читання, що перетворює

комікс на основу для обговорення, рольових ігор, письмових чи творчих робіт.

Таким чином, у сучасних дослідженнях комікси розглядаються як багатофункціональні навчальні матеріали, особливості яких визначаються поєднанням візуального й вербального ряду, емоційністю й наочністю, здатністю структурувати й контекстуалізувати знання, а також гнучкістю у виборі видів і типів відповідно до цілей уроку. Їхня структура – від композиції кадру до логіки сюжету й дидактичних акцентів – дозволяє вчителю цілеспрямовано формувати в учнів читацьку, мовленнєву, комунікативну, медійну й візуальну компетентності, що робить комікси важливим компонентом сучасного навчального середовища початкової школи (див. додаток Б).

Комікс у початковій школі виступає сучасним, доступним і ефективним засобом навчання, який поєднує візуальні та вербальні компоненти в цілісний креолізований текст. Ураховуючи особливості сприймання молодших школярів, для яких характерні наочність, емоційність та образне мислення, комікс стає інструментом, що значно полегшує розуміння навчального матеріалу та сприяє зростанню мотивації до навчання. Завдяки поєднанню зображень, коротких реплік, символів і сюжетної динаміки комікс дає змогу учням швидше засвоювати зміст, встановлювати логічні зв'язки, бачити причинно-наслідкові відношення та усвідомлювати навчальні ситуації.

У сучасному освітньому середовищі комікси виконують як дидактичну, так і розвивальну функції. Вони сприяють формуванню читацької, мовленнєвої, комунікативної, соціокультурної та медіаграмотної компетентностей, відповідаючи вимогам Державного стандарту початкової освіти та концепції Нової української школи. Через комікси вчитель може моделювати проблемні ситуації, пояснювати складні поняття, демонструвати зразки поведінки, стимулювати рефлексію та критичне мислення. Створення

й обговорення коміксів розвиває творчу уяву, здатність до інтерпретації й аналізу, підтримує розвиток емоційного інтелекту й навичок співпраці.

Комікс також є ефективним інструментом інклюзивного навчання, оскільки дозволяє адаптувати інформацію під різні рівні підготовленості учнів, забезпечує візуальну підтримку для дітей з різними освітніми потребами та сприяє зменшенню когнітивного навантаження. Використання цифрових коміксів, інтерактивних платформ, графічних організаторів і технологій скрайбінгу розширює можливості вчителя у створенні персоналізованого, мотивувального й доступного навчального середовища.

Отже, у контексті сучасної початкової освіти комікс постає не просто засобом розваги, а потужним інноваційним дидактичним інструментом, який забезпечує позитивну динаміку навчання, підтримує інтерес учнів і формує важливі компетентності, необхідні для успішного навчання в умовах Нової української школи.

Таким чином, аналіз сутності коміксу, його структури та дидактичних можливостей у сучасній початковій школі дає підстави стверджувати, що цей мультимодальний ресурс здатний активно впливати на навчальну діяльність молодших школярів. Однак ефективність використання коміксів у процесі літературного читання значною мірою залежить від того, наскільки вчитель розуміє психологічні механізми сприймання дітьми візуальної інформації. Саме тому подальше дослідження потребує звернення до особливостей розвитку візуального мислення молодших школярів, оскільки цей вид мислення є провідним у їхній пізнавальній діяльності та безпосередньо визначає успішність роботи з візуально-вербальними навчальними матеріалами, зокрема з коміксами.

1.2. Специфіка розвитку візуального мислення в учнів молодшого шкільного віку

Візуальне мислення посідає особливе місце у пізнавальному розвитку молодших школярів, оскільки саме в образно-зорових формах діти цього віку найефективніше сприймають, осмислюють і відтворюють інформацію. На початку шкільного навчання мислення дитини ще тісно пов'язане з наочністю, емоційністю та конкретно-образними уявленнями, що зумовлює її потребу в яскравих, структурованих і доступних візуальних моделях. У цьому контексті важливо визначити психологічні передумови розвитку візуального мислення, його основні характеристики та фактори, що впливають на формування здатності учнів працювати з візуально-вербальними матеріалами, оскільки саме ці аспекти визначають результативність використання коміксів у навчальному процесі.

Психологічний розвиток дітей молодшого шкільного віку має специфічні особливості, що визначають їх здатність засвоювати навчальний матеріал, взаємодіяти з однолітками та опановувати нові види діяльності. Входження дитини до школи супроводжується появою низки вікових новоутворень, серед яких провідним є формування внутрішнього плану дій, здатності до довільної регуляції поведінки, розвиток рефлексії та початків логічного мислення. За М.Савчиним та Л.Василенко, у молодшому шкільному віці розширюється пізнавальна сфера: діти поступово переходять від домінування наочно-образного мислення до його поєднання з елементами словесно-логічного, проте зорові образи залишаються ключовим інструментом їхнього мислення та пізнання. Саме тому навчання, яке опирається на візуально-образні матеріали, є найбільш продуктивним у цей період.

Г. Костюк наголошує, що початок шкільного життя активізує розвиток довільності психічних процесів: увага, пам'ять та мислення стають більш організованими й керованими. Водночас діти потребують високої міри наочності, емоційного забарвлення та опори на конкретні ситуації, адже абстрактні категорії ще недостатньо сформовані. Сприймання у цьому віці відзначається цілісністю та образністю, а розуміння навчального матеріалу

значною мірою залежить від того, наскільки він візуально структурований та логічно впорядкований.

За Н.Токаревою та А.Шамне, провідним видом діяльності молодших школярів стає навчальна діяльність, що визначає зміни у мотиваційній сфері та формує здатність до внутрішньої позиції школяра. Діти поступово навчаються ставити навчальні цілі, планувати свої дії та контролювати виконання завдань. Водночас зберігається потреба у грі як важливому механізмі емоційного розвитку та соціальної взаємодії, що робить ефективним використання ігрових, сюжетних і візуальних дидактичних засобів, у тому числі коміксів.

У цей період активно розвиваються мовлення, уява, творче мислення та здатність до узагальнень, однак провідну роль відіграють конкретні образи, символи та схеми, що пояснює успішність використання креолізованих текстів у навчанні. Комікс як візуально-вербальна форма подачі інформації відповідає природним пізнавальним можливостям молодших школярів: він стимулює емоційне залучення, полегшує розуміння матеріалу, сприяє розвитку уваги, мислення та мовлення, а також допомагає формувати навички інтерпретації зображень і візуального аналізу. Усе це підкреслює необхідність врахування вікових психічних особливостей дитини при впровадженні коміксів у навчальний процес.

Отже, психологічні особливості розвитку молодшого школяра – домінування наочно-образного мислення, емоційність сприймання, потреба у конкретності та високому рівні наочності, а також формування внутрішнього плану дій і довільної регуляції – визначають специфіку того, як діти цього віку опрацьовують, осмислюють і відтворюють інформацію. Усе це актуалізує необхідність глибше проаналізувати особливості розвитку їхнього візуального мислення, адже саме воно виступає ключовим механізмом пізнання та провідним каналом засвоєння навчального матеріалу. Розуміння закономірностей становлення візуального мислення дає змогу не лише пояснити ефективність роботи з візуально-вербальними матеріалами, такими

як комікси, але й визначити умови їхнього оптимального застосування на уроках літературного читання.

Візуальне мислення молодших школярів формується на ґрунті домінування наочно-образних форм пізнання, які визначають спосіб сприймання й опрацювання інформації дітьми цього віку. Учні молодшої школи схильні мислити конкретними образами, спиратися на зорові опори та буквально тлумачити побачене, що пов'язано з ще недостатньою сформованістю абстрактно-логічних операцій. На цьому етапі психічного розвитку, за твердженнями Г. Костюка, провідною рисою є перехід від безпосередньої чуттєвої форми пізнання до опосередкованої, коли дитина вчиться аналізувати, порівнювати і узагальнювати інформацію, але робить це все ще в тісному зв'язку з конкретною наочністю. Саме візуальна форма подачі даних допомагає школярам утримувати увагу, краще структурувати матеріал і створювати внутрішні образи, які полегшують розуміння складних понять.

Важливою характеристикою розвитку візуального мислення є поступове формування довільності сприймання: дитина вчиться зосереджувати погляд на значущих елементах зображення, виділяти головне і вибудовувати логічні зв'язки між окремими фрагментами. За Савчиним і Василенком, молодші школярі активно використовують механізми образної пам'яті, а їхнє сприймання відзначається синкретичністю — схильністю сприймати об'єкт цілісно, не завжди виокремлюючи деталі. З віком ця риса поступово змінюється: дитина починає звертати увагу на структурні компоненти зображення, що є важливим для навчання читанню, роботі з ілюстраціями, схемами, діаграмами та іншими візуальними засобами.

Формування візуального мислення тісно пов'язане і з розвитком внутрішнього плану дій. За Токаревою і Шамне, молодший школяр лише поступово опановує здатність уявляти хід подій, прогнозувати результат, зіставляти реальну картинку з уявною. Зображення у навчальних матеріалах, зокрема комікси, відіграють важливу роль у становленні цієї здатності, адже

поєднання послідовності кадрів і коротких смислових реплік допомагає дитині вибудовувати причинно-наслідкові зв'язки та реконструювати сюжет у внутрішньому мисленнєвому плані.

Не менш значущим є емоційний компонент візуального мислення. Молодші школярі реагують на яскраві образи емоційно, що підсилює мотивацію до навчання та сприяє глибшому запам'ятовуванню матеріалу. Візуальні стимули активізують творчу уяву, сприяють розвитку фантазії та формуванню креативних способів інтерпретації інформації. Саме тому засоби візуалізації – ілюстрації, схеми, комікси, скрайбінг – стають ефективними інструментами навчального процесу, адже вони відповідають природним пізнавальним можливостям дітей цього віку.

Отже, візуальне мислення молодших школярів розвивається як результат переходу від чуттєво-наочного сприймання до більш узагальнених образних і логічних операцій, а його становлення визначає спосіб опрацювання навчальної інформації та ефективність засвоєння знань. Саме тому використання візуально-орієнтованих навчальних матеріалів є необхідною умовою успішного навчання дітей молодшого шкільного віку.

Розвиток візуального мислення у молодшому шкільному віці має особливе значення, оскільки саме в цей період закладаються основи подальшої академічної успішності та формуються універсальні навички опрацювання інформації, необхідні для навчання у старших класах. Діти входять у шкільне життя вже як представники «візуального покоління», яке щодня взаємодіє з великими масивами зображень, мультимедійних повідомлень і цифрового контенту. Тому здатність розуміти, аналізувати та критично інтерпретувати візуальні матеріали стає не лише пізнавальною потребою, а й однією з ключових компетентностей Нової української школи. Розвинене візуальне мислення сприяє успішнішому читанню, кращому засвоєнню навчального матеріалу, підвищує мотивацію, активізує креативність і дозволяє дитині глибше осмислювати навчальний контекст. Використання візуальних засобів у навчанні, зокрема коміксів, дає змогу не

просто полегшити сприймання інформації, а й формувати в учнів здатність до самостійного мислення, аналізу та побудови логічних зв'язків, що є необхідним фундаментом для подальшого інтелектуального розвитку.

Урахування психологічних закономірностей розвитку дітей молодшого шкільного віку та розуміння специфіки формування їхнього візуального мислення дозволяють обґрунтовано визначити ефективні педагогічні інструменти, здатні підтримати цей процес. Одним із таких сучасних і результативних засобів виступає комікс, який поєднує текстову, візуальну та емоційно-образну інформацію, створюючи сприятливе середовище для активізації мисленнєвих операцій, розвитку уяви та формування здатності до інтерпретації візуальних сюжетів. У цьому контексті особливої актуальності набуває аналіз дидактичного потенціалу коміксів, оскільки вони не лише відповідають віковим особливостям дітей, а й відкривають широкі можливості для формування та зміцнення їхнього візуального мислення. Саме тому доцільно детальніше розглянути, яким чином комікси можуть бути інтегровані в освітній процес та які педагогічні функції вони здатні виконувати у початковій школі.

1.3. Дидактичний потенціал коміксів у формуванні візуального мислення молодших школярів

У сучасній початковій освіті комікси розглядаються не лише як елемент популярної культури, а як дієвий дидактичний ресурс, що відповідає запитам «цифрового покоління» та особливостям їхнього мислення. Візуально-образна форма подачі інформації, властива коміксам, забезпечує природну для молодших школярів спосіб пізнання світу та сприяє активізації тих когнітивних процесів, які особливо інтенсивно розвиваються в цьому віці. Комікс як креолізований текст поєднує графічні образи, вербальні структури, емоційні коди та логічні зв'язки, створюючи ефективне навчальне

середовище для формування візуального мислення. Завдяки своїй структурі, динаміці та доступності він допомагає учням інтерпретувати візуальні повідомлення, встановлювати смислові зв'язки, аналізувати інформацію та трансформувати її у власні уявлення. Саме тому вивчення дидактичного потенціалу коміксів є важливим кроком до усвідомлення можливостей цього інструменту в розвитку візуального мислення молодших школярів та удосконаленні навчального процесу загалом.

Комікси як креолізована форма подачі інформації мають значний дидактичний потенціал у розвитку візуального мислення молодших школярів. Візуально-образний компонент коміксу, представлений ілюстраціями, символами, мімічними та жестовими кодами персонажів, поєднується з лаконічними вербальними елементами, що створює особливий тип тексту, який діє одночасно на емоційний і раціональний рівні сприймання. Онкович Г.В. та Онкович А.Д. тлумачать комікс як медіатекст, що інтегрує різні семіотичні системи та формує у читача здатність інтерпретувати багаторівневу інформацію, розвиваючи механізми візуальної аналітики. Саме така багатокодовість забезпечує активізацію зорових образів і сприяє розвитку здатності встановлювати зв'язки між елементами, що є базовим компонентом візуального мислення.

Дидактичний потенціал коміксів значною мірою пов'язаний з особливостями вікового розвитку дітей. Як наголошують Савчин М.В., Василенко Л.П. та Костюк Г.С., молодші школярі мислять переважно образами, а їхнє сприймання є цілісним, емоційно насиченим і конкретно-образним. Тому навчальні матеріали, що базуються на візуалізації, значно полегшують процес засвоєння й переосмислення інформації. Комікси, завдяки наочності й сюжетній структурованості, відповідають природним когнітивним механізмам дітей цього віку, формуючи вміння читати зображення, інтерпретувати графічні символи, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки та впізнавати емоційні стани персонажів.

Науковці також підкреслюють значення коміксів як інструмента розвитку критичного ставлення до інформації. Вітченко А., Денисенко С. і Лавренова М. зазначають, що комікси навчають учнів працювати з креолізованими текстами, які домінують у сучасному медіапросторі. Учні не лише сприймають зображення, але й аналізують композицію, послідовність кадрів, смислові акценти, що сприяє формуванню медіаграмотності й уміння орієнтуватися в інформаційному середовищі. Працюючи з коміксами, діти вчаться зіставляти візуальні дані з текстовим супроводом, виокремлювати головне, робити висновки – навички, які є основою візуального мислення.

Важливим аспектом дидактичного потенціалу коміксів є їхня здатність підвищувати мотивацію до навчання. За даними Волосевич І. та дослідників, які вивчають читання в контексті медіаспоживання, молодші школярі легше сприймають інформацію у форматі коротких, яскравих, емоційно привабливих фрагментів, що відповідає специфіці кліпового мислення сучасних дітей. Горлач Д. наголошує, що саме чергування зображень і тексту допомагає утримувати увагу, стимулює інтерес і забезпечує глибше занурення в навчальний матеріал. Будник О.М. і Фомін К.В. підтверджують, що дидактичні комікси підвищують пізнавальну активність дітей, оскільки пропонують доступний формат подачі складної інформації.

Також суттєвим є те, що комікси сприяють розвитку емоційно-ціннісної сфери. Луцевська О. підкреслює, що комікси формують емпатію, допомагають розуміти поведінку та емоції персонажів, моделюють соціальні ситуації та сприяють формуванню моральних орієнтирів. Завдяки цьому учні не лише засвоюють навчальний зміст, але й розвивають здатність інтерпретувати невербальні сигнали, що є важливим компонентом візуального мислення.

У педагогічному контексті комікси розглядаються як ефективний інструмент інтерактивного навчання. Кривко Н., Карпенко А.Б. та Чикалова Т.Г. зазначають, що комікси дають можливість моделювати навчальні ситуації, пояснювати мовні, літературні, природничі й соціальні явища через

прості образи й сюжети. Вони створюють умови для розвитку навичок аналізу, синтезу, узагальнення та прогнозування – тих операцій, що лежать в основі візуального та логічного мислення. Використання коміксів також відкриває можливості для творчого самовираження: створюючи власні комікси, учні формують уміння структурувати інформацію, конструювати образи, передавати зміст через графічні та символічні засоби (див. додаток В).

Таким чином, дидактичний потенціал коміксів у формуванні візуального мислення молодших школярів зумовлений їхньою наочністю, креолізованою природою, сюжетною організованістю, емоційною привабливістю та здатністю поєднувати навчання з творчістю й досвідом медіаспоживання сучасних дітей. Комікси виступають ефективним засобом розвитку образно-логічних операцій, критичного аналізу, умінь інтерпретації візуальної інформації та формування навчальної мотивації, що робить їх перспективним і педагогічно виправданим інструментом у початковій школі.

Узагальнюючи наукові підходи до дидактичного потенціалу коміксів, можна стверджувати, що цей інструмент відповідає як сучасним освітнім тенденціям, так і віковим особливостям молодших школярів, забезпечуючи ефективний розвиток їхнього візуального мислення, медіаграмотності та пізнавальної активності. Однак практична реалізація можливостей коміксів у навчальному процесі значною мірою залежить від того, наскільки вони інтегровані у чинні навчальні програми та підручники, які визначають зміст, структуру й методичні підходи до організації уроків літературного читання. Саме тому важливо проаналізувати потенціал чинних освітніх документів і навчально-методичного забезпечення, аби з'ясувати, наскільки вони сприяють використанню коміксів та чи закладені в них умови для розвитку візуального мислення молодших школярів.

1.4. Аналіз потенціалу навчальних програм і підручників з літературного читання у контексті використання коміксів у початковій школі

Сучасні освітні трансформації, закладені Державним стандартом початкової освіти та концепцією Нової української школи, орієнтують педагогів на використання інноваційних, візуально насичених і компетентнісно спрямованих освітніх ресурсів. У цьому контексті комікси постають як один із найбільш перспективних інструментів розвитку читацьких умінь і візуального мислення молодших школярів. Проте ефективність їхнього застосування значною мірою визначається тим, наскільки можливості коміксів відображені у змісті чинних навчальних програм і підручників з літературного читання. Тому важливим є аналіз нормативно-освітніх документів і навчально-методичного забезпечення, який дає змогу оцінити потенціал їх інтеграції у реальний освітній процес.

У Типових освітніх програмах, розроблених під керівництвом О.Савченко та Р.Шияна, комікси як окремий вид навчального матеріалу прямо не названі, проте обидві програми створюють змістові та методичні передумови для їх цілком легітимного використання на уроках літературного читання. У програмі О.Савченко у межах мовно-літературної галузі виокремлено змістову лінію «Досліджуємо медіа», спрямовану на формування в учнів умінь аналізувати, інтерпретувати й критично оцінювати інформацію в медіатекстах, а також створювати прості медіапродукти. З огляду на те, що сучасні комікси розглядаються науковцями як різновид медіатексту та креолізованого тексту (поєднання вербального й візуального компонентів), учитель може обґрунтовано включати їх до кола текстів для читання, обговорення та творчого переосмислення в курсі літературного читання.

Типова програма О.Савченко підкреслює компетентнісний, діяльнісний підхід, орієнтацію на розвиток читацької самостійності, уміння інтерпретувати текст, висловлювати власне ставлення, а також увагу до

медіаграмотності й різних форматів подання інформації. Це відкриває можливості використання коміксів не лише як «додаткових ілюстрацій», а як повноцінних літературно-візуальних текстів: для тренування навичок розуміння сюжету, роботи з послідовністю кадрів, аналізу взаємодії зображення й тексту, розвитку візуального мислення та творчого переказу (наприклад, перетворення коміксу на суцільний текст і навпаки).

У програмі, розробленій під керівництвом Р.Шияна, мовно-літературна освіта структурується через змістові лінії «Читаємо», «Взаємодіємо письмово», «Досліджуємо медіа» тощо. Змістова лінія «Досліджуємо медіа» прямо орієнтує вчителя на формування в молодших школярів умінь інтерпретувати, аналізувати й оцінювати медіатексти (фільм, мультфільм, реклама, фотографія тощо) та створювати прості медіапродукти. Хоча комікси не названо окремо, за своїми характеристиками вони органічно належать до цього кола текстів як візуально-вербальні медіапродукти, з якими учні можуть працювати як читачі, глядачі й творці.

Отже, обидві програми задають нормативне підґрунтя для впровадження коміксів на уроках літературного читання: через вимогу працювати з різними видами текстів, розвивати медіаграмотність, критичне мислення й уміння створювати власні медіапродукти. Для вчителя це означає, що використання коміксів узгоджується з Державним стандартом та Типовими освітніми програмами як один із сучасних засобів реалізації змістових ліній «Читаємо» та «Досліджуємо медіа», а також як ефективний ресурс для розвитку візуального мислення й читацької компетентності молодших школярів (див. додаток Г).

Аналіз сучасних підручників з української мови та читання для 2-4 класів, створених у межах концепції Нової української школи, свідчить про те, що попри загальний курс на оновлення змісту освіти, розширення видів текстів та активне застосування візуально-зображальних матеріалів, жанр коміксу як окрема форма роботи з текстом майже не представлений. У підручниках О.Савченко для 2, 3 та 4 класів (2020) ілюстративний матеріал

відіграє важливу дидактичну роль: малюнки супроводжують художні тексти, допомагають конкретизувати зміст, стимулюють емоційне сприймання та полегшують розуміння. Проте ці візуальні матеріали не мають ознак коміксу – вони не містять чітко вибудованої послідовності кадрів, сюжетного монтажу чи вербальних «бульбашок», які б забезпечували самостійний розвиток наративу. Завдання також орієнтовані переважно на читання, переказ, аналіз тексту й виконання мовленнєвих вправ, а не на створення мультимодальних текстів.

Підручники М.Вашуленко, С.Дубовик, О.Вашуленко для 2-4 класів (2019) містять сучасні ілюстрації, елементи інфографіки та завдання на роботу з візуальною інформацією, що загалом відповідає рекомендаціям НУШ щодо розвитку медіаграмотності. Проте навіть у цих виданнях, відомих ширшою палітрою дидактичних прийомів, завдання на створення коміксів учнями відсутні, а художні ілюстрації мають переважно декоративно-інформативну функцію. Наявні завдання іноді пропонують учням продовжити історію або описати ілюстрацію, але вони не структуровані як коміксні наративи.

У підручниках для 3 класу авторів М.Захарійчук і Н.Богданець-Білоskalенко (2020), І.Большакової та М.Пристінської, а також Л.Варзацької, Т.Трохименко й М.Чумарної спостерігається тенденція до активнішого залучення творчих завдань, зокрема мініпроектів, вправ на створення власних висловлювань, фантазування та інтерпретацію прочитаного. Проте комікс як окремий жанр навчального тексту також не представлений, а завдання на його створення не входять до методичного апарату підручників. Іноді автори подають послідовність ілюстрацій до тексту, яку учні мають упорядкувати або прокоментувати, проте така форма роботи є лише частково дотичною до коміксу й не використовує його ключових характеристик – монтажності, символічної мови, структурованих діалогів або візуальних кодів.

Дещо ближче до роботи з елементами коміксної графіки підходить підручник К.Пономарьової та Л.Гайової (3 клас), у якому трапляються завдання творчого характеру: придумати діалог між героями, створити коротку історію за серією малюнків, доповнити сюжет власними репліками. Проте навіть ці вправи подані в межах традиційних типів роботи з текстом і не мають чіткої методичної рамки створення коміксу як окремої форми мультимодального висловлювання.

Узагальнюючи, варто зазначити, що жоден з проаналізованих НУШ-підручників не містить повноцінних коміксів, а також не пропонує учням завдань зі створення власних коміксів. Це свідчить про те, що потенціал коміксів у розвитку візуального мислення, образного мислення, медіаграмотності та читацької активності молодших школярів залишається реалізованим переважно на рівні окремих педагогічних ініціатив, але не інтегрованим у зміст основних навчальних ресурсів. З огляду на рекомендації науковців (О.Будник, Т.Чикалова, О.Лілік, Н.Данько та ін.), які підкреслюють високу дидактичну цінність коміксів для формування візуальної грамотності, інтерпретаційних умінь і навичок роботи з мультимодальними текстами, така прогалина у змісті підручників демонструє актуальність поглибленого вивчення та обґрунтування їхнього використання на уроках літературного читання.

Попри окреслені у програмних документах НУШ можливості для розвитку візуального мислення молодших школярів, а також теоретично доведений дидактичний потенціал коміксів, аналіз чинних підручників і навчальних програм свідчить, що ця форма мультимодального тексту поки що недостатньо інтегрована у зміст початкової освіти. Відсутність системної роботи з коміксами в офіційних ресурсах, обмежене використання візуально-символічних засобів та брак завдань на створення власних коміксів виявляють суперечність між сучасними освітніми потребами учнів і практикою їх реалізації. Саме тому виникає необхідність емпірично дослідити реальний стан застосування коміксів у практиці початкової школи,

з'ясувати рівень готовності вчителів до роботи з такими матеріалами, визначити наявний досвід учнів і окреслити проблеми, які перешкоджають використанню коміксу як інструмента розвитку візуального мислення. Наступний параграф присвячений констатувальному дослідженню, спрямованому на виявлення цих тенденцій та формування підґрунтя для подальшого обґрунтування методичних рішень.

Висновки до першого розділу

У першому розділі дослідження доведено, що комікс посідає у сучасній початковій освіті важливе місце як інструмент, що поєднує текстову та візуальну інформацію, сприяючи підвищенню мотивації та активізації пізнавальної діяльності молодших школярів. Аналіз наукових джерел показав, що комікс розглядається не лише як засіб розваги, а як повноцінний дидактичний ресурс, здатний забезпечувати розвиток критичного мислення, читацької компетентності, комунікативних умінь і творчої активності учнів. У сучасній педагогічній науці комікс трактується як креолізований, мультимодальний текст, що відповідає особливостям сприймання дітей цифрової епохи та відповідає принципам НУШ.

Розкриття психологічних характеристик молодших школярів засвідчило, що візуальне мислення є провідною когнітивною здібністю цього віку, тісно пов'язаною з особливостями розвитку уваги, уяви, емоційної сфери й наочно-образного мислення. Саме молодший шкільний вік є сенситивним періодом для формування візуальної грамотності, уміння інтерпретувати, структурувати та критично осмислювати візуальну інформацію. Це створює природні передумови для використання коміксів як навчального матеріалу, що відповідає потребам дітей у наочності, динаміці та емоційній залученості.

Вивчення дидактичного потенціалу коміксів засвідчило, що вони можуть ефективно виконувати низку освітніх функцій: ілюстративну, інтегративну, стимулюючу, розвивальну та комунікативну. Комікси сприяють формуванню навичок аналізу зображення, встановлення логічних зв'язків, розвитку сюжетного мислення, розширення читацького досвіду. Для молодших школярів особливо важливими є можливості коміксів у розвитку рефлексії, емоційного реагування, уміння «читати» невербальні сигнали та працювати з різними видами візуальних кодів.

Аналіз навчальних програм та сучасних підручників із літературного читання показав, що НУШ орієнтує педагогів на використання різних видів мультимодальних текстів, проте комікси представлені нерівномірно та фрагментарно. Підручники окремих авторських колективів містять поодинокі зображувальні сюжети, завдання на створення коміксів або їх використання для інтерпретації прочитаного, однак системного підходу до роботи з коміксами поки що не сформовано. Це підтверджує необхідність розроблення спеціальної методики інтеграції коміксів у процес літературного читання.

Узагальнюючи результати першого розділу, можемо стверджувати, що комікси мають значний потенціал у розвитку візуального мислення молодших школярів, відповідають сучасним освітнім запитам і психолого-педагогічним особливостям дітей, проте їх використання потребує методичного удосконалення та цілеспрямованої інтеграції в навчально-методичні матеріали. Отримані висновки окреслюють теоретичне підґрунтя для подальших етапів дослідження й визначають актуальність вивчення реального стану застосування коміксів у шкільній практиці.

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ КОМІКСІВ НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ ЯК ЗАСОБУ РОЗВИТКУ ВІЗУАЛЬНОГО МИСЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

2.1. Констатувальне дослідження рівнів використання коміксів на уроках літературного читання як засобу розвитку візуального мислення молодших школярів

Сучасна початкова школа функціонує в умовах посиленої візуалізації інформаційного середовища, що зумовлює потребу у впровадженні таких дидактичних інструментів, які відповідають особливостям сприймання молодших школярів та сприяють розвитку їхнього візуального мислення. Комікси, як різновид мультимодального тексту, демонструють значний дидактичний потенціал, однак їх фактичне застосування у практиці початкової школи часто залишається епізодичним і несистемним. Для усвідомлення реального стану впровадження коміксів у навчальний процес важливим є проведення констатувального дослідження, що дозволить з'ясувати, наскільки вчителі володіють методикою роботи з коміксами, як часто використовують їх під час уроків літературного читання, які труднощі виникають у педагогів і які потреби вони визначають щодо методичної підтримки. Отримані результати слугуватимуть підґрунтям для розроблення обґрунтованої системи методичних рекомендацій та подальшої організації формульовального етапу дослідження.

Здійснений теоретичний аналіз дозволив обґрунтувати значущість коміксів як ефективного інструмента розвитку візуального мислення молодших школярів та висвітлити їх місце у змісті сучасної початкової освіти. Водночас для повного розуміння потенціалу цього засобу недостатньо лише виявити його дидактичні можливості – важливо визначити, яким чином і за якими параметрами можна оцінити реальний рівень його використання у навчальній практиці. Подальший виклад присвячено

розробленню критеріїв, показників та рівнів сформованості роботи з коміксами на уроках літературного читання, що стане підґрунтям для проведення констатувального дослідження та забезпечить науково обґрунтоване оцінювання ефективності цього засобу у розвитку візуального мислення молодших школярів.

Критерії, показники та рівні використання коміксів як засобу розвитку візуального мислення молодших школярів дають змогу цілісно оцінити, наскільки ефективно діти сприймають, інтерпретують і творчо опрацьовують візуально-вербальний матеріал. Нами було виділено три критерії використання коміксів як засобу розвитку візуального мислення молодших школярів

Когнітивно-візуальний критерій охоплює здатність учнів розпізнавати ключові елементи коміксу – кадри, персонажів, деталі, жести, міміку – і встановлювати логічні, насамперед причинно-наслідкові зв'язки між ними. Він також передбачає уміння читати невербальні сигнали та поєднувати візуальну й текстову інформацію в єдине змістове поле.

Наступний критерій – інтерпретаційно-аналітичний, який відображає глибину розуміння учнем сюжету та вміння здійснювати елементарний аналіз: відтворювати зміст власними словами, оцінювати дії та риси персонажів, прогнозувати подальший розвиток подій на основі графічних підказок, розуміти символи, емоції та приховані смисли.

Креативно-діяльнісний критерій характеризує творчість школяра у взаємодії з коміксом: уміння самостійно створювати графічні історії, добирати або вигадувати репліки, перетворювати текст у візуальний образ і застосовувати художні засоби для передачі думок та емоцій.

Рівні сформованості використання коміксів як засобу розвитку візуального мислення відображають ступінь усвідомленості, інтерпретації та творчої активності молодших школярів у роботі з візуальними матеріалами. Високий рівень характеризується цілісним та глибоким розумінням коміксу: учень легко співвідносить зображення й текст, встановлює причинно-

наслідкові зв'язки, помічає важливі деталі й невербальні сигнали, робить прогнози щодо розвитку сюжету. Він упевнено аналізує персонажів, символи та емоційні акценти, а під час творчих завдань створює власні комікси з продуманою графічною структурою, проявляючи оригінальність і широту візуального мислення.

Середній рівень свідчить про загальне розуміння змісту, однак учень нерідко потребує додаткових запитань або підказок. Він може переказати сюжет, опираючись на зображення, але іноді не помічає окремих деталей або пропускає зв'язки між кадрами. Творчі завдання виконуються переважно за зразком; комікси, створені учнем, містять необхідні елементи, проте графічна мова та композиція ще не є достатньо структурованими.

Низький рівень виявляється у труднощах «читання» коміксу: учневі складно визначити послідовність подій, він не розпізнає важливих змістових елементів, а переказ є фрагментарним і нелогічним. Інтерпретація образів і невербальних сигналів майже відсутня. Творчі завдання виконуються лише за детальними інструкціями, з мінімальним використанням графічних засобів, що свідчить про слабкий розвиток візуального мислення та труднощі у поєднанні тексту й зображення (див. додаток Д).

Констатувальне дослідження здійснювалося поетапно й охоплювало процедури, що дали можливість комплексно оцінити стан використання коміксів у практиці початкової школи та рівень сформованості візуального мислення молодших школярів. На першому етапі було проведено анкетування вчителів початкових класів, спрямоване на виявлення обізнаності педагогів щодо дидактичних можливостей коміксів, частоти їх застосування на уроках літературного читання, труднощів та потреб у методичному забезпеченні. Анкета містила як закриті, так і відкриті запитання, що дозволило з'ясувати реальний стан упровадження цього засобу та отримати якісні коментарі щодо доцільності й ефективності його використання. Цей етап дав змогу визначити загальну тенденцію у ставленні

вчителів до коміксів і виявити рівень готовності педагогів працювати з візуальним контентом.

На другому етапі було організовано систематичне спостереження за навчальною діяльністю молодших школярів під час роботи з художніми текстами та візуальною інформацією, що дозволило простежити особливості сприймання, інтерпретації та відтворення сюжетного матеріалу. Спостереження проводилося за заздалегідь визначеними критеріями, що відповідали когнітивно-візуальному, інтерпретаційно-аналітичному та креативно-діяльнісному рівням розвитку візуального мислення. Особлива увага приділялася поведінковим реакціям учнів, їх здатності орієнтуватися у послідовності подій, помічати деталі на ілюстраціях, робити припущення щодо розвитку сюжету.

Наступним етапом став аналіз продуктів діяльності учнів, який забезпечив можливість отримати об'єктивні дані про рівень сформованості візуального мислення. У межах цього дослідження учням пропонувалися завдання на створення коротких графічних історій, складання коміксів за заданими ілюстраціями або доповнення готових сюжетів. Аналіз учнівських робіт дозволив оцінити уміння дітей встановлювати смислові зв'язки між зображенням і текстом, логічність композиційної побудови, здатність передавати емоційні стани персонажів, використання символів та графічних підказок. Одержані результати дали змогу визначити рівні сформованості візуального мислення відповідно до визначених критеріїв та забезпечили основу для подальшого узагальнення.

Завершальним етапом стала інтеграція результатів анкетування, спостереження та аналізу продуктів діяльності, що дозволило отримати цілісну картину стану використання коміксів у початковій школі та визначити напрями подальшої роботи щодо вдосконалення методики розвитку візуального мислення молодших школярів. Отримані дані стали основою для формулювання висновків констатувального етапу та визначення перспектив упровадження коміксів у навчальний процес.

Базою дослідження став Чернівецький ліцей № 20 Чернівецької міської ради, який є закладом загальної середньої освіти I–III ступенів та забезпечує навчання молодших школярів відповідно до Концепції Нової української школи. Ліцей відзначається активною участю у впровадженні сучасних педагогічних технологій, що робить його придатним середовищем для вивчення практики використання інноваційних засобів навчання, зокрема коміксів як дидактичного інструмента.

У дослідженні взяли участь 15 учителів початкових класів, які працюють у 1–4 класах і мають різний педагогічний стаж (від молодих фахівців із досвідом до 5 років до вчителів із понад 20-річною практикою). Така вибірка дозволяє охопити широкий спектр педагогічних поглядів і виявити відмінності у ставленні до використання коміксів залежно від досвіду роботи, методичної підготовки та особистих професійних уподобань.

Добір вибірки був цілеспрямованим, оскільки всі респонденти безпосередньо здійснюють навчання молодших школярів і мають можливість впроваджувати різні види навчальних матеріалів у практику уроків. Це забезпечує достовірність та репрезентативність результатів щодо стану використання коміксів у початковій школі та рівня готовності педагогів до їх застосування в процесі формування візуального мислення учнів.

Нами була запропонована анкета для вчителів початкових класів (див. додаток Е). Розроблена анкета спрямована на всебічне вивчення рівня обізнаності та готовності вчителів початкових класів до використання коміксів у навчальному процесі, зокрема на уроках літературного читання. Вона містила 10 запитань різних типів: закриті (альтернативні та з вибором варіантів), напівзакриті та відкриті, що дало змогу отримати як кількісні, так і якісні дані. Така структура забезпечила комплексність дослідження й дозволила виявити не лише фактичну частоту використання коміксів, а й педагогічні установки, труднощі та професійні потреби вчителів.

Анкета охопила декілька важливих тематичних блоків. Перший блок спрямований на визначення рівня обізнаності педагогів із поняттям

дидактичного коміксу та специфікою роботи з ним. Другий блок присвячено аналізу реальної практики застосування коміксів на уроках: форми роботи, навчальні можливості, які вчителі виділяють, та наявність відповідного контенту в чинних підручниках. Третій блок виявляє труднощі, з якими стикаються педагоги, а також їхню готовність і потреби у методичній підтримці. Окремі відкриті запитання дають змогу отримати розгорнуті суб'єктивні оцінки та пропозиції, що підсилює аналітичну цінність інструмента.

Анкета була анонімною, що сприяло ширості відповідей та підвищує достовірність результатів. Використання цього інструмента дозволило окреслити реальний стан використання коміксів у початковій школі, рівень методичної компетентності вчителів, виявити запити педагогів на додаткові ресурси та сформувані підґрунтя для подальшого вдосконалення методики розвитку візуального мислення молодших школярів.

Анкетування педагогів проводилося з метою з'ясування рівня їхньої обізнаності щодо дидактичних можливостей коміксів, особистої готовності застосовувати їх у навчальному процесі та визначення наявної практики використання коміксів на уроках літературного читання. Процедура анкетування передбачала кілька послідовних етапів і була організована відповідно до етичних норм педагогічних досліджень.

На початковому етапі вчителям було запропоновано добровільно взяти участь у дослідженні, їм пояснювалася мета, завдання, орієнтовна тривалість анкетування та гарантувалася конфіденційність результатів. Усі учасники дали усвідомлену згоду на участь у дослідженні. Анкету було підготовлено у письмовому та електронному форматах, що забезпечило зручність для педагогів і дозволило охопити всіх респондентів незалежно від їхнього робочого графіка.

Анкетування проводилося індивідуально у позаурочний час. Кожен учитель отримував інструкцію із коротким поясненням принципів заповнення. Орієнтовний час заповнення анкети становив 10–15 хвилин.

Дослідник не втручався у процес заповнення, що забезпечувало об'єктивність відповідей і знижувало вплив сторонніх факторів. Після завершення збору анкет усі відповіді були опрацьовані методом кількісно-якісного аналізу: здійснювалося групування даних за змістовими категоріями, визначення частотності відповідей і виявлення спільних тенденцій.

Процедура анкетування забезпечила отримання достовірної інформації про ставлення вчителів до використання коміксів у початковій школі, дозволила виявити наявні бар'єри, рівень готовності до впровадження візуальних навчальних матеріалів і потребу в методичній підтримці. Отримані результати стали важливим аналітичним підґрунтям для подальших етапів констатувального дослідження.

Отримані в ході констатувального етапу результати анкетування вчителів, а також результати спостереження й аналізу продуктів діяльності учнів дали можливість сформувати цілісне уявлення про реальний стан використання коміксів у практиці початкової школи. Зібрані дані відображають рівень обізнаності педагогів, їхню методичну готовність, частоту та характер застосування візуально-графічних матеріалів на уроках літературного читання, а також специфіку прояву візуального мислення молодших школярів у процесі роботи з коміксами. Подальший аналіз цих результатів дозволяє виявити ключові тенденції, типові труднощі, потенційні можливості та резерви впровадження коміксів у навчальну діяльність. Саме тому наступний підрозділ присвячено докладному аналізу отриманих емпіричних даних, що є важливим підґрунтям для формування узагальнених висновків та визначення напрямів удосконалення освітньої практики.

Анкетування, у якому взяли участь 15 учителів Чернівецького ліцею №20, дало можливість оцінити рівень обізнаності педагогів щодо дидактичного потенціалу коміксів, частоту їх використання та готовність інтегрувати цей ресурс у навчальний процес. Загальні тенденції свідчать про недостатній рівень застосування коміксів у практиці викладання літературного читання.

Близько 60 % учителів (9 осіб) зазначили, що мають лише поверхове уявлення про навчальні комікси і знайомі лише з їхньою загальною формою як різновидом графічного тексту. Лише 20 % опитаних (3 учителі) вказали, що добре розуміють методичні можливості коміксів і використовували їх у навчальному середовищі хоча б декілька разів. Ще 20 % респондентів (3 учителі) заявили, що ніколи не працювали з коміксами й не володіють знаннями про їх дидактичний потенціал (рис. 2.1.).

Поверхове уявлення (60%)

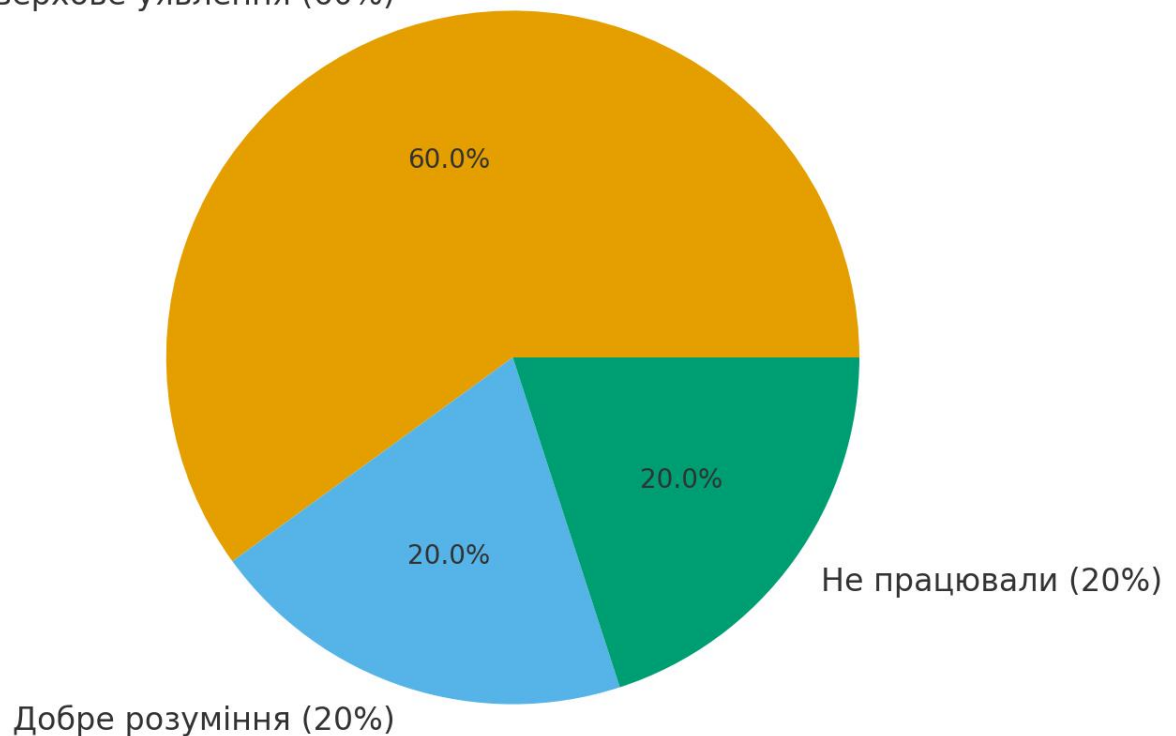

Рисунок 2.1. Рівень обізнаності вчителів щодо коміксів

Щодо частоти використання, лише 13 % педагогів (2 учителі) періодично застосовують комікси або окремі їх елементи (візуальні сюжети, сюжетні лінійки) на уроках літературного читання. Переважна більшість, 73 % (11 учителів), зазначила, що використовує комікси дуже рідко або взагалі не практикує їх включення до змісту уроків. Лише 14 % (2 учителі) пробували створювати комікси разом з учнями, тоді як 86 % (13 осіб) ніколи не включали такі творчі завдання до освітнього процесу (рис. 2.2.).

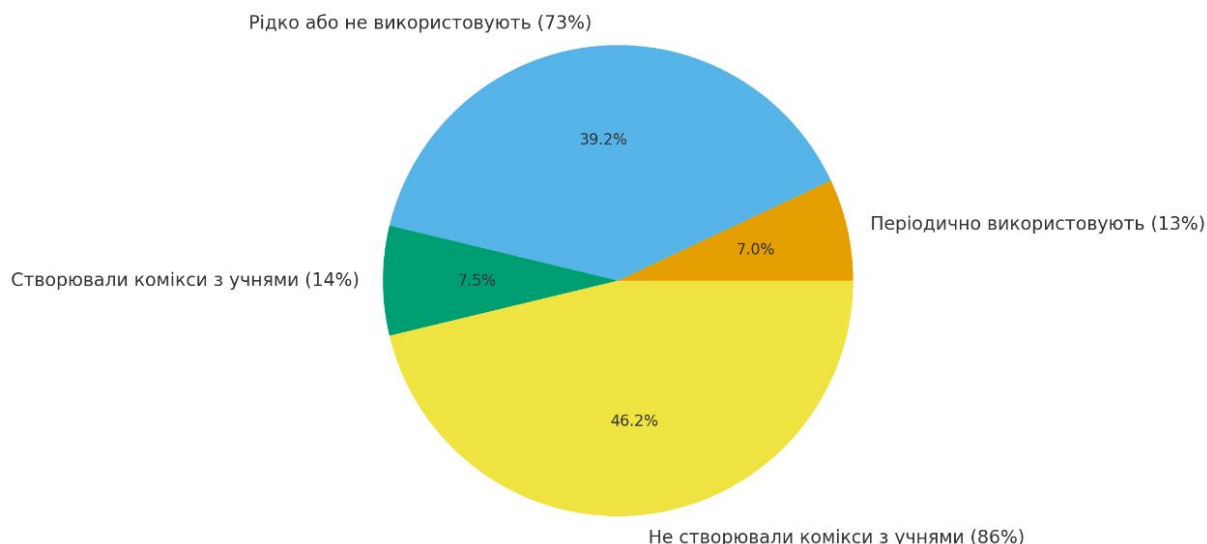

Рисунок 2.2. Частота використання коміксів у освітньому процесі

Водночас 80 % респондентів (12 учителів) вважають комікси перспективним засобом розвитку візуального мислення, читацької активності й мотивації учнів, але визнають брак методичних матеріалів або навичок як основну перешкоду. Крім того, 67 % педагогів (10 осіб) відзначили відсутність достатнього методичного забезпечення та навчальних програм, які системно пропонують роботу з коміксами (рис.2.3.).

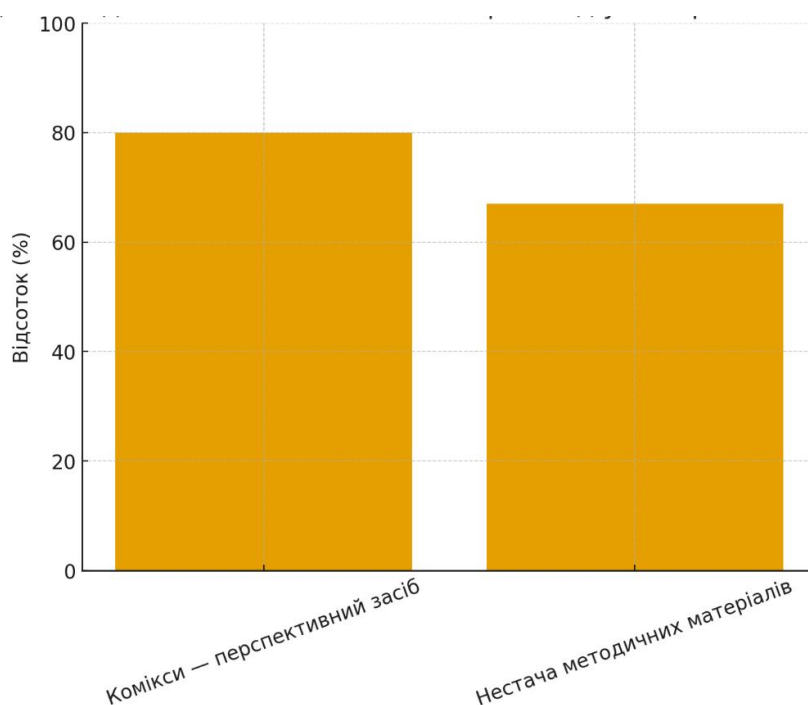

Рисунок 2.3. Оцінка педагогами можливостей і перешкод у використанні коміксів у освітньому процесі

Отримані дані свідчать, що, попри позитивне ставлення більшості вчителів до використання коміксів у початковій школі, реальна практика їх застосування є мінімальною. Це дозволяє констатувати загалом низький рівень впровадження коміксів у освітній процес, що обумовлено браком методичної підготовки, недостатньою підтримкою з боку навчально-методичних комплексів та обмеженою кількістю адаптованих навчальних матеріалів.

На другому етапі дослідження були задіяні 55 учнів третіх класів, за якими здійснювалося систематичне педагогічне спостереження в умовах реального навчального процесу. Спостереження проводилося безпосередньо на уроках літературного читання, де учні працювали з текстами, що містили елементи візуального компонента, а також у рамках спеціально організованих завдань, спрямованих на виявлення рівня сформованості візуального мислення та уміння працювати з коміксом. Процедура спостереження передбачала фіксацію особливостей сприйняття учнями візуальної інформації, їх уміння відтворювати логіку зображених подій, інтерпретувати невербальні елементи, виокремлювати суттєві деталі та встановлювати послідовність графічного сюжету. Особлива увага приділялася реакціям школярів під час «читання» коміксу: темпу розглядання панелей, здатності помічати емоції персонажів, умінням логічно пов'язувати візуальні фрагменти та співвідносити їх із короткими текстовими репліками.

Спостереження здійснювалося протягом декількох навчальних занять у природних умовах, без порушення звичного темпу уроку, що дозволило отримати максимально об'єктивні дані щодо реальних навчальних дій учнів. Для забезпечення надійності результатів використовувалася стандартизована форма фіксації спостережень, яка містила критерії та показники, визначені у констатувальному етапі дослідження. Кожен учень оцінювався на основі повторюваних проявів поведінки, що дало змогу зменшити випадкові відхилення та отримати достовірні висновки.

Паралельно зі спостереженням здійснювався аналіз продуктів діяльності учнів, серед яких були роботи з інтерпретації коміксів, виконання завдань на встановлення логічної послідовності кадрів, визначення емоційного стану персонажів, а також творчі завдання зі створення власних міні-коміксів. Процедура аналізу передбачала якісне та кількісне опрацювання учнівських робіт відповідно до визначених критеріїв: когнітивно-візуального, інтерпретаційно-аналітичного та креативно-діяльнісного. Кожна робота оцінювалася щодо вміння відтворювати сюжет, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, добирати відповідну міміку та жести персонажів, а також здатності учнів створювати зв'язні та структуровані графічні історії.

Аналіз учнівських робіт дозволив не лише виявити сформованість окремих умінь, але й оцінити типові помилки, труднощі та характерні особливості візуального мислення учнів молодшого шкільного віку. Завдяки поєднанню даних спостереження та результатів діяльності учнів було отримано комплексне уявлення про фактичний стан умінь школярів працювати з коміксами, що забезпечило об'єктивність, достовірність і валідність отриманих результатів констатувального дослідження.

У процесі спостереження за навчальною діяльністю та аналізу робіт молодших школярів встановлено, що рівень сформованості візуального мислення та умінь працювати з коміксами є переважно недостатнім, що свідчить про нерегулярне залучення графічних текстів у навчальний процес. Загальний аналіз показав, що лише 9 учнів (16 %) продемонстрували високий рівень володіння навичками читання, інтерпретації та створення коміксів, тоді як 24 учні (44 %) знаходяться на середньому рівні, а 22 учні (40 %) – на низькому рівні, що загалом підтверджує недостатню сформованість необхідних умінь.

За когнітивно-візуальним критерієм виявлено, що лише 10 учнів (18 %) упевнено орієнтуються у графічній структурі коміксу, розуміють послідовність панелей та легко співвідносять невербальні елементи із

текстом. Близько 21 учень (38 %) продемонстрував середній рівень, тобто учні в основному розуміли зміст, але пропускали графічні деталі або потребували запитань учителя. Найчисельніша група – 24 учні (44 %) – мала труднощі з розумінням причинно-наслідкових зв'язків між кадрами, виявляла низьку здатність «читати» міміку та зображальні символи. Це свідчить про обмеженість досвіду роботи зі структурованими візуальними сюжетами та недостатній рівень розвитку зорово-логічних операцій (рис.2.4.).

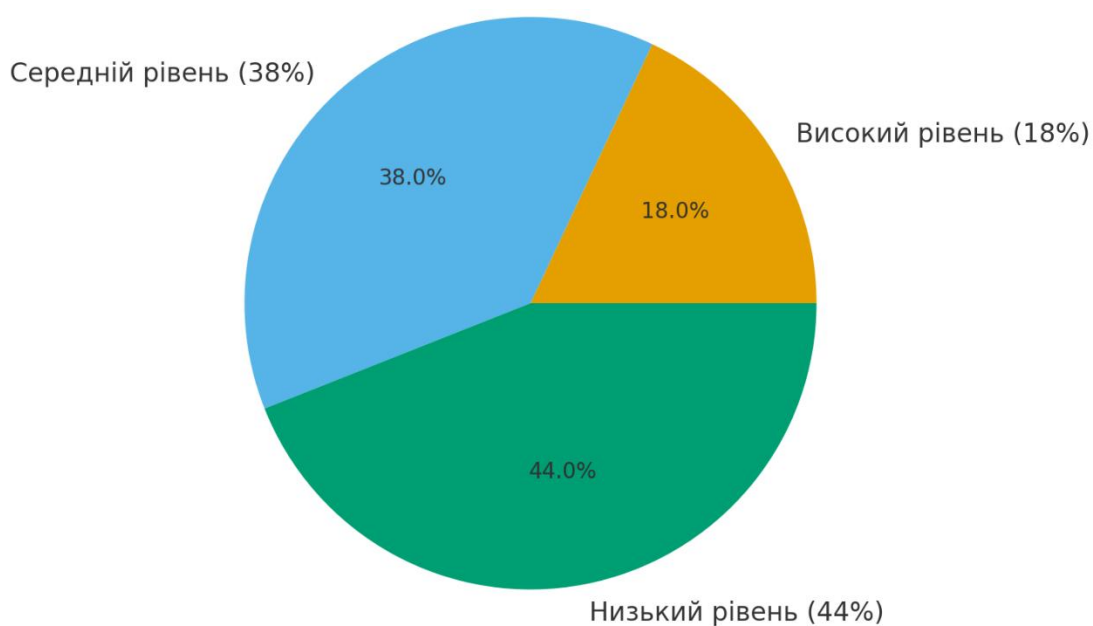

Рисунок 2.4. Рівні сформованості візуального мислення учнів за когнітивно-візуальним критерієм

Аналіз за інтерпретаційно-аналітичним критерієм показав, що сюжетний зміст коміксів на високому рівні могли відтворити лише 8 учнів (15 %). Вони вміли передавати основну думку, робити логічні припущення щодо розвитку подій та розпізнавати емоційні стани персонажів. Середній рівень засвідчили 20 учнів (36 %), які могли переказати зміст із підтримкою візуального ряду, але часто опускали важливі сюжетні елементи. Найбільша група – 27 учнів (49 %) – мала поверхове розуміння змісту, не встановлювала глибинних зв'язків між подіями і демонструвала труднощі з інтерпретацією символів, підтекстів і стилістичних засобів. Отримані результати

підтверджують, що більшість школярів потребує спеціально організованих завдань, спрямованих на розвиток аналітичного і смислового читання візуальних текстів (рис. 2.5.).

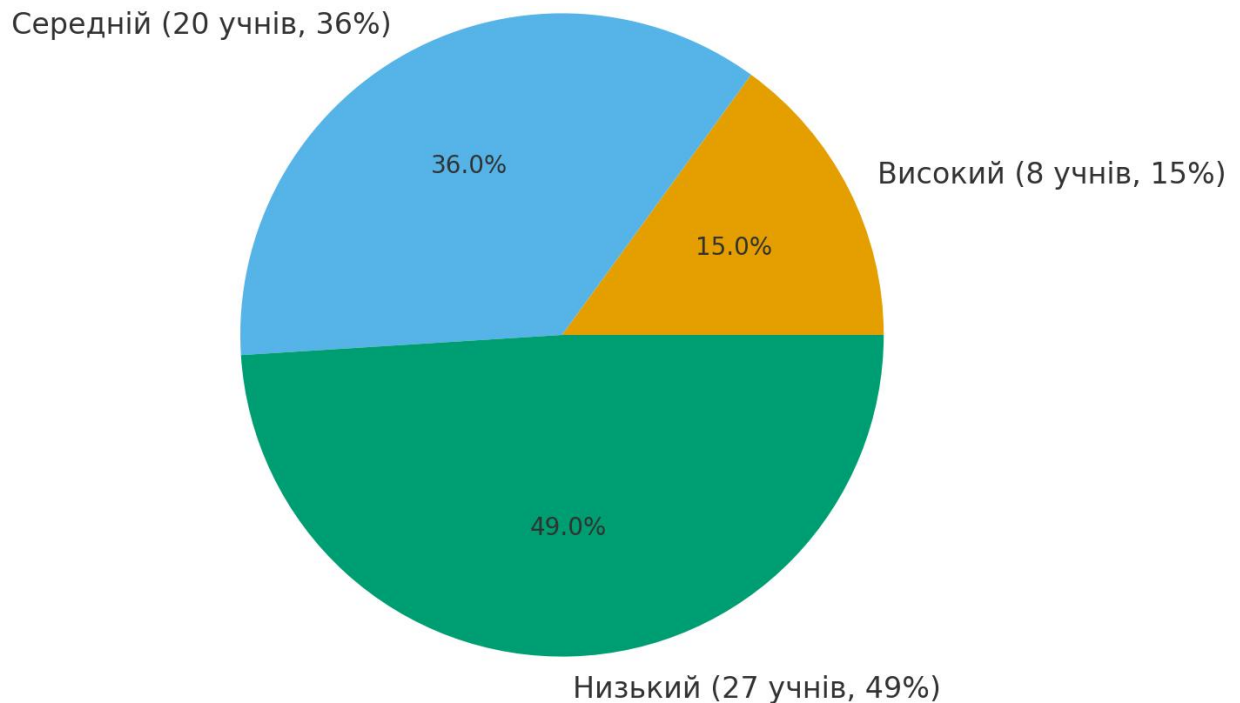
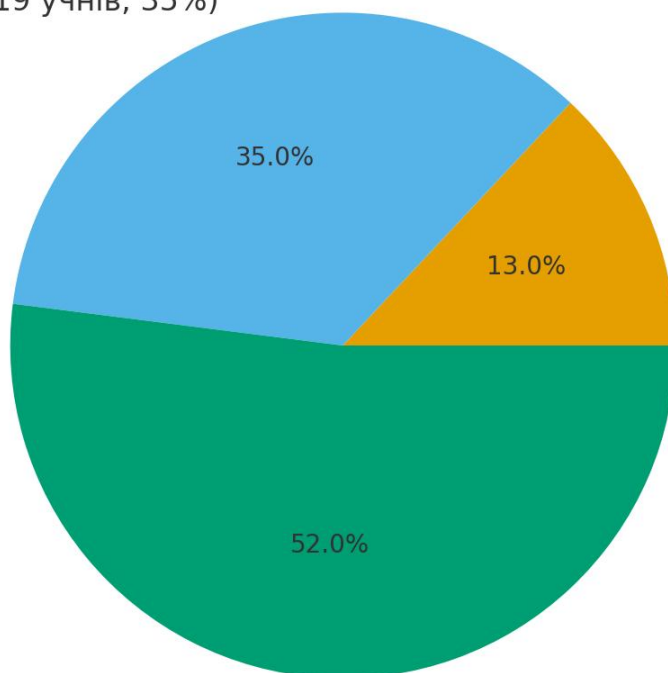

Рисунок 2.5. Рівні сформованості візуального мислення учнів за інтерпретаційно-аналітичним критерієм

За креативно-діяльнісним критерієм було виявлено, що лише 7 учнів (13 %) здатні самостійно створювати короткі комікси, добираючи відповідні репліки, логічно вибудовуючи кадри та використовуючи графічні елементи для передавання змісту. Ще 19 учнів (35 %) показали середній рівень – вони могли виконати завдання за зразком, але їхні роботи були фрагментарними або недостатньо логічними. Переважна більшість – 29 учнів (52 %) – мала значні труднощі з побудовою власних графічних історій: учні часто копіювали зображення, не пов'язували текст з візуальним рядом або потребували детальних інструкцій. Це свідчить про низький рівень сформованості креативної візуальної діяльності та недостатній досвід роботи з мультимодальними текстами (рис.2.6).

Середній (19 учнів, 35%)

Високий (7 учнів, 13%)

Низький (29 учнів, 52%)

Рисунок 2.6. Рівні сформованості візуального мислення учнів за креативно-діяльнісним критерієм

Узагальнюючи, можна констатувати, що найкраще сформованими є уміння, пов'язані з елементарним сприйняттям і розумінням коміксів, тоді як найменш розвиненими – креативні графічні навички, необхідні для самостійного створення мультимодальних текстів. Ця нерівномірність підтверджує потребу у системному використанні коміксів як дидактичного засобу, що сприятиме розвитку логічного мислення, смислової інтерпретації та творчої діяльності учнів початкової школи (рис.2.7.).

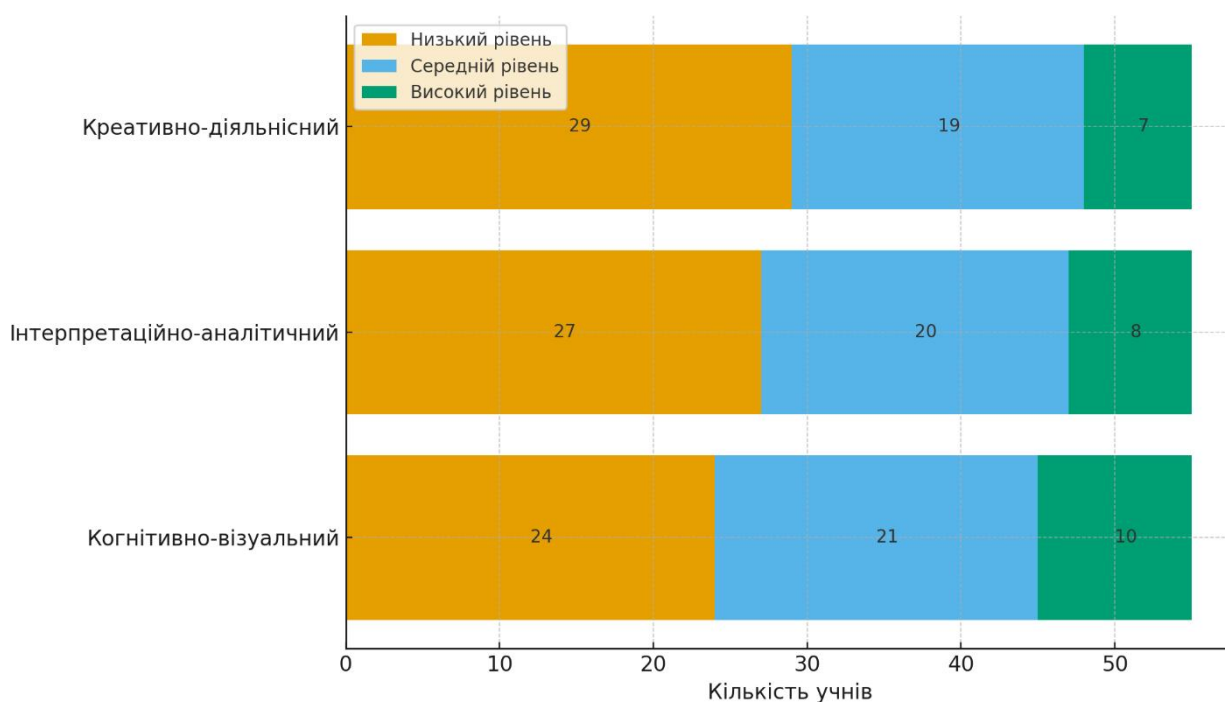

Рисунок 2.7. Порівняльні показники за трьома критеріями

Аналіз даних діаграми показує, що за всіма трьома критеріями переважає низький рівень сформованості умінь, пов'язаних із роботою з коміксами та розвитком візуального мислення. Найбільші труднощі школярі виявили за креативно-діялісним критерієм, де низький рівень зафіксовано у 29 учнів. Це означає, що діти досить рідко мають досвід створення власних графічних історій, труднощі з добором реплік та логічним вибудовуванням кадрів. Подібна тенденція спостерігається і за когнітивно-візуальним критерієм, де 24 учні мають низький рівень – вони відчують труднощі у «читанні» візуальних елементів, інтерпретації символів та встановленні послідовності подій. Інтерпретаційно-аналітичний критерій демонструє дещо кращу ситуацію, проте також зменшення сформованості: 27 учнів мають низький рівень уміння аналізувати сюжет, визначати смислові акценти й робити висновки.

Середній рівень є домінуючим у когнітивно-візуальному та інтерпретаційно-аналітичному критеріях (21 і 20 учнів відповідно), що свідчить про часткове розуміння змісту коміксів, але недостатній розвиток уміння бачити важливі деталі та аналізувати графічні засоби. За креативно-

діяльнісним критерієм середній рівень мають 19 учнів, що демонструє наявність базових творчих умінь, однак їхня реалізація часто потребує зразка або додаткової підтримки.

Високий рівень простежується у всіх критеріях, але вкрай обмежено: 10 учнів за когнітивно-візуальним критерієм, 8 – за інтерпретаційно-аналітичним і лише 7 – за креативно-діяльнісним. Це свідчить про те, що лише невелика частина школярів володіє сформованим візуальним мисленням та здатністю якісно працювати з графічними форматами.

Узагальнений аналіз отриманих результатів засвідчує, що загальний рівень розвитку візуального мислення учнів 3 класу є здебільшого середнім або низьким (рис.2.8.). Лише невелика група школярів володіє сформованими вміннями читати та аналізувати комікси, тоді як більшість демонструє труднощі у сприйнятті графічних структур, інтерпретації смислів та створенні власних візуальних сюжетів. Це вказує на необхідність системного впровадження коміксів у навчальний процес як засобу розвитку візуального мислення, аналітичних умінь та творчості молодших школярів.

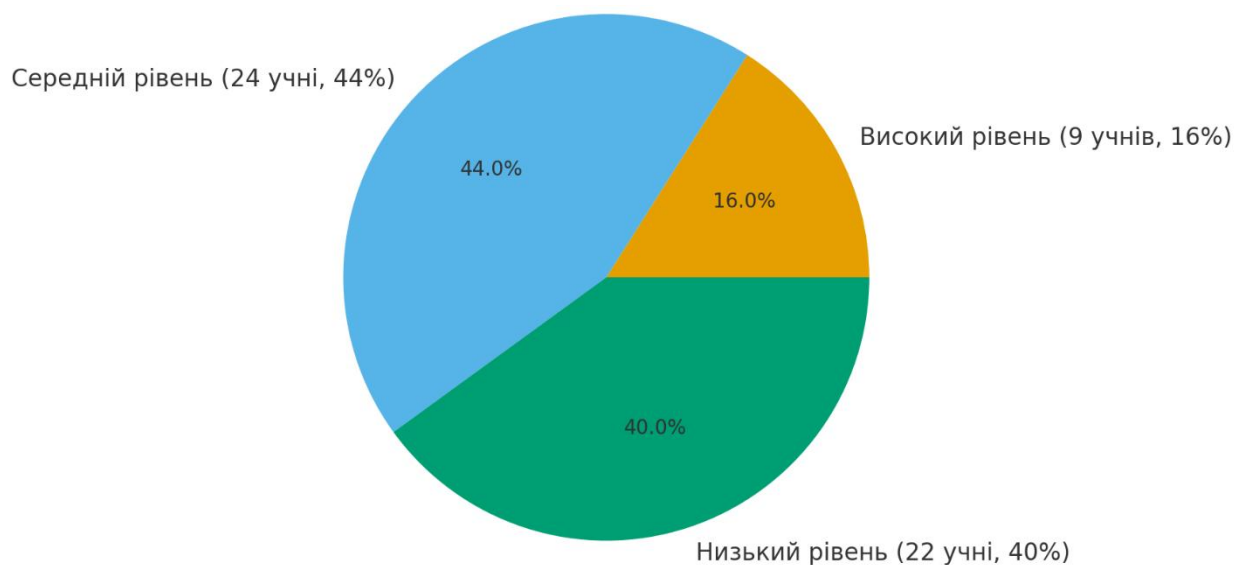

Рисунок 2.8. Узагальнений рівень розвитку візуального мислення молодших школярів

Перехід до обґрунтування організаційно-педагогічних умов логічно постає з результатів проведеного констатувального дослідження. Виявлені

труднощі учнів у «читанні» графічних структур, інтерпретації змісту та створенні власних візуальних історій переконливо засвідчують, що розвиток візуального мислення потребує цілеспрямованої, методично організованої роботи. Нерегулярність використання коміксів у навчальному процесі та недостатня готовність педагогів до їх упровадження створюють реальну потребу у визначенні умов, за яких комікси стануть не епізодичним, а системним інструментом формування важливих пізнавальних і творчих умінь молодших школярів. Саме тому наступний розділ присвячено науковому обґрунтуванню організаційно-педагогічних умов, що забезпечать ефективне використання коміксів на уроках літературного читання та сприятимуть цілеспрямованому розвитку візуального мислення учнів.

2.2. Організаційно-педагогічні умови ефективного розвитку візуального мислення молодших школярів на уроках літературного читання засобами коміксів

Ефективне використання коміксів як дидактичного ресурсу у початковій школі потребує цілеспрямованого створення відповідних організаційно-педагогічних умов, що забезпечують розвиток візуального мислення молодших школярів. Отримані результати констатувального дослідження засвідчили нерівномірну сформованість умінь учнів у сфері сприйняття, інтерпретації та творчого створення графічних текстів, що зумовлює необхідність чіткої методичної підтримки. Комікси, будучи мультимодальними текстами, поєднують образ, текст, символ і просторову композицію, тому їхня педагогічна ефективність залежить від того, наскільки правильно організовано навчальне середовище, добір завдань та методів роботи. Саме тому визначення й обґрунтування організаційно-педагогічних умов є ключовим етапом у забезпеченні системного розвитку візуального

мислення молодших школярів та в оптимізації практики використання коміксів у процесі літературного читання.

Організаційно-педагогічні умови – це сукупність цілеспрямовано створених обставин, вимог, способів організації освітнього процесу та взаємодії його учасників, які забезпечують ефективність навчання й розвитку учнів. Вони охоплюють як зовнішні, так і внутрішні параметри освітнього середовища, що впливають на перебіг педагогічної діяльності та результативність формування компетентностей.

У науковій літературі організаційно-педагогічні умови розглядаються як комплекс взаємопов'язаних компонентів, до яких належать:

- організація освітнього середовища (структура уроку, добір матеріалів, темп і логіка навчальної взаємодії);
- методичне забезпечення (використання технологій, методів, прийомів, що відповідають цілям навчання);
- професійна готовність учителя (наявність відповідних знань, умінь і мотивації);
- створення умов для розвитку активної діяльності учнів (залучення до співтворчості, проблемного й дослідницького пошуку, інтерактивних форм роботи);
- сприятливий емоційно-психологічний клімат (підтримка, відкритість, атмосфера довіри й зацікавленості).

Таким чином, організаційно-педагогічні умови визначають спосіб поєднання змістових, методичних та психологічних чинників, який забезпечує оптимальні умови для досягнення поставлених освітніх цілей. У контексті розвитку візуального мислення засобами коміксів вони спрямовані на створення такого навчального середовища, де графічні тексти стають інструментом пізнання, аналітики, творчості й розвитку мультимодальної грамотності молодших школярів.

Нами було виділено 5 науково обґрунтованих організаційно-педагогічних умов, визначених на основі результатів констатувального

дослідження, де було встановлено недостатній рівень сформованості візуального мислення та низьку частоту використання коміксів у навчанні молодших школярів:

- систематичне включення коміксів у структуру уроків літературного читання;
- формування в учнів базових умінь роботи з візуальними структурами;
- організація творчої діяльності учнів, спрямованої на створення власних коміксів;
- методична підготовленість учителя та забезпечення необхідними матеріалами;
- створення підтримувального, мотивувального освітнього середовища.

1. *Систематичне включення коміксів у структуру уроків літературного читання* є ключовою організаційно-педагогічною умовою, оскільки воно безпосередньо усуває виявлені в ході констатувального етапу суперечності між потенціалом цього засобу й реальною практикою його використання. Дані анкетування свідчать, що 73 % учителів або зовсім не звертаються до коміксів, або роблять це епізодично, переважно як «цікаву ілюстрацію», а не повноцінний навчальний ресурс. Унаслідок цього учні демонструють фрагментарні вміння: вони погано орієнтуються в послідовності панелей, не встановлюють причинно-наслідкових зв'язків між кадрами, поверхово читають невербальні елементи (міміка, жести, символи), що було зафіксовано за когнітивно-візуальним і інтерпретаційно-аналітичним критеріями. Отже, поодинокі, несистемні звернення до коміксів не створює умов для цілеспрямованого розвитку візуального мислення, а лише підтримує інтерес на рівні «розважального» компонента.

Натомість регулярне, планомірне використання коміксів на різних етапах уроку (мотивація, первинне сприйняття, поглиблений аналіз, творче опрацювання тексту) забезпечує поетапне формування в учнів умінь «читати» зображення так само усвідомлено, як і вербальний текст. Якщо комікси стають не епізодичним додатком, а невід'ємною частиною змісту

літературного читання (аналіз персонажів і сюжету за графічними підказками, реконструкція подій за послідовністю кадрів, порівняння художнього тексту й його комікс-інтерпретації), учні поступово опановують графічну грамоту: вчать виділяти смислові акценти, читати композицію сторінки, співвідносити текстові й візуальні компоненти, робити висновки на основі зорових деталей. Таким чином системність передбачає включення роботи з коміксами до календарно-тематичного планування, добір завдань різної складності й повторюваність певних типів діяльності, що дає змогу не лише підтримати інтерес, а й забезпечити стійку динаміку зростання показників за всіма критеріями сформованості візуального мислення.

2. *Формування в учнів базових умінь роботи з візуальними структурами* є ключовою передумовою ефективного використання коміксів у навчальному процесі, оскільки воно усуває найсуттєвіший бар'єр, виявлений у ході констатувального дослідження. Аналіз результатів показав, що 44 % молодших школярів мають низькі показники за когнітивно-візуальним критерієм: діти не орієнтуються в послідовності кадрів, не відчитують невербальні сигнали (міміку, жести, рухові лінії), не можуть встановити причинно-наслідкові зв'язки між зображенням і текстом. Це свідчить про те, що без попереднього системного навчання «зоровій грамоті» використання коміксів не сприятиме розвитку візуального мислення, а лише створюватиме додаткові труднощі для учнів.

Формування базових умінь роботи з візуальними структурами передбачає поступове введення спеціальних вправ, спрямованих на розвиток уміння аналізувати графічну інформацію. Учитель має цілеспрямовано навчати дітей читати панельну структуру, визначати ролі персонажів, розрізняти типи кадрів, розуміти смислову роль символів, піктограм та емоційних підказок. Поступове ознайомлення з ключовими візуальними прийомами — композицією кадру, лініями руху, виразністю облич — формує основу для подальшої роботи з коміксами як навчальним матеріалом. Саме такі уміння дають змогу учням переходити від пасивного сприйняття

зображень до активної інтерпретації, що є необхідним етапом розвитку візуального мислення.

Таким чином, цілеспрямоване навчання базовим навичкам роботи з візуальними структурами створює фундамент, без якого подальші завдання – аналіз сюжету, інтерпретація підтекстів, створення власних коміксів – неможливі. Ця умова забезпечує перехід учнів від випадкового, поверхового «розглядання картинки» до усвідомленого, логічного й змістового опрацювання візуальних текстів, що є невід’ємною складовою формування візуального мислення в початковій школі.

3. Організація творчої діяльності учнів, спрямованої на створення власних коміксів, є ключовою умовою розвитку візуального мислення, оскільки саме у процесі творчої графічної діяльності діти переходять від пасивного сприймання зображень до активного їх продукування. Результати констатувального експерименту засвідчили, що 52 % молодших школярів мають низький рівень за креативно-діяльнісним критерієм: учні не вміють логічно структурувати власні графічні історії, об’єднувати текст і зображення, підбирати репліки для персонажів, а часто й зовсім уникають творчої діяльності без детальних інструкцій. Така ситуація свідчить про те, що в дітей недостатньо сформовані не лише креативні навички, а й самі механізми роботи з мультимодальними текстами.

Організація творчої діяльності через створення власних коміксів дає змогу долати цей дефіцит. Завдання на побудову коротких коміксів, сторібордів, альтернативних кінцівок або візуалізацію уривків літературних творів активізують одночасно кілька важливих процесів: смислову інтерпретацію, композиційне мислення, мовленнєво-графічну координацію та вміння передавати емоції й динаміку подій через зображення. Саме у творчій діяльності учень вчиться переводити текстові образи у візуальні символи, добирати відповідні композиційні рішення, розуміти роль кадрування, черговість подій, логіку руху персонажів.

Крім того, створення власних коміксів сприяє розвитку емоційно-ціннісного ставлення до навчального матеріалу: діти включаються у процес моделювання сюжету, виявляють ініціативу, активно взаємодіють один з одним у групових формах роботи. Це підсилює їхню мотивацію до читання, розвиває мовлення, уяву та здатність працювати з інформацією у візуальній формі. У такий спосіб творча діяльність стає не лише засобом перевірки розуміння, а й потужним інструментом розвитку візуальної грамотності та творчого потенціалу молодших школярів.

Отже, включення завдань на створення коміксів у структуру уроків літературного читання є необхідною організаційно-педагогічною умовою, що забезпечує розвиток креативності, смислової інтерпретації та візуального мислення учнів, а також сприяє переорієнтації навчання від репродуктивних форм діяльності до творчих, продуктивних і інтерактивних.

4. Методична підготовленість учителя та належне забезпечення його необхідними дидактичними матеріалами є однією з провідних організаційно-педагогічних умов ефективного використання коміксів на уроках літературного читання. Результати анкетування засвідчили, що 67 % учителів відчувають брак методичних рекомендацій щодо роботи з коміксами, а 60 % мають лише поверхові уявлення про їх дидактичний потенціал. За таких умов навіть позитивне ставлення до коміксів як до перспективного засобу навчання не трансформується в реальну педагогічну практику: педагогам складно самостійно розробляти завдання, добирати матеріал, поєднувати комікси зі змістом чинних програм і результатами навчання.

Методична готовність учителя передбачає не тільки загальне розуміння, “що таке комікс”, а й володіння конкретними прийомами його педагогічного використання: умінням інтегрувати комікси у структуру уроку, формулювати цілі роботи з ними (розвиток візуального мислення, читацької компетентності, інтерпретаційних умінь), добирати різнорівневі завдання, організовувати аналітичну і творчу діяльність учнів. Для цього вчителю

потрібні чіткі орієнтири: методичні посібники, зразки вправ, готові або напівготові комікси до окремих творів, рекомендації щодо створення власних навчальних матеріалів, а також доступ до сучасних цифрових інструментів (StoryboardThat, Canva тощо), які полегшують підготовку візуальних ресурсів. За відсутності такого забезпечення робота з коміксами сприймається як додаткове навантаження, а не як природний компонент уроку.

Підвищення кваліфікації вчителів у цьому напрямі (тренінги, майстер-класи, вебінари, методичні платформи) стає необхідною умовою переходу від епізодичного використання коміксів до їх системної інтеграції в освітній процес. Професійна впевненість педагога у власних знаннях і вміннях безпосередньо впливає на якість організації роботи з коміксами: учитель, який бачить методичний сенс, володіє інструментами аналізу та створення коміксів, здатен цілеспрямовано розвивати візуальне мислення учнів, а не просто «розбавляти» урок яскравими картинками. Таким чином, методична підготовленість учителя та забезпечення його необхідними матеріалами виступають фундаментом, на якому будуються всі інші організаційно-педагогічні умови ефективного використання коміксів у початковій школі.

5. *Створення підтримувального, мотивувального освітнього середовища* є важливою умовою, що безпосередньо впливає на розвиток візуального мислення молодших школярів та їхню готовність працювати з коміксами. Результати дослідження показали, що 40 % учнів продемонстрували низькі результати не лише через недостатній рівень сформованості навичок, а й через відсутність належної підтримки, заохочення та емоційного залучення у процес роботи з візуальними матеріалами. У молодшому шкільному віці емоційний комфорт, відчуття успіху та позитивне ставлення вчителя до творчих спроб дитини відіграють вирішальну роль у формуванні її пізнавальної активності та бажання експериментувати.

Підтримувальне середовище передбачає створення атмосфери, у якій учень не боїться помилитися, може вільно фантазувати та висловлювати свої

думки через зображення. Для молодших школярів надзвичайно важливо мати простір, де їхня творчість не оцінюється як «правильно» чи «неправильно», а сприймається як особистісний прояв. Схвалення, заохочення, гуманне ставлення та емоційна підтримка з боку педагога сприяють підвищенню впевненості дітей у власних можливостях і стимулюють їх до активнішого включення у роботу з коміксами.

Важливо також використовувати ігрові форми, спільне обговорення візуальних сюжетів, творчі групові завдання, адже комікс як мультимодальний текст прекрасно інтегрується в емоційно насичені види діяльності. Коли діти залучені до «оживлення» персонажів, домислювання сюжетів, пошуку виразних деталей, вони сприймають роботу з коміксами не як складне навчальне завдання, а як цікаву творчу гру. Така атмосфера сприяє формуванню сміливості у графічному самовираженні, підсилює внутрішню мотивацію та пробуджує інтерес до читання і пізнання через зображення.

Отже, підтримувальне освітнє середовище – це не лише фон, а активний чинник, що суттєво впливає на ефективність використання коміксів у навчанні. Воно створює умови для розвитку креативності, візуального сприймання та інтерпретації, а також сприяє формуванню внутрішньої мотивації молодших школярів, що є необхідною основою для оволодіння сучасними мультимодальними формами читання.

Узагальнюючи зміст параграфа, можна стверджувати, що організаційно-педагогічні умови є ключовим чинником ефективного розвитку візуального мислення молодших школярів засобами коміксів. Аналіз теоретичних положень і результати констатувального дослідження переконливо засвідчили: недостатній рівень сформованості візуально-когнітивних, аналітичних та креативних умінь учнів безпосередньо пов'язаний із нерегулярним використанням коміксів, браком методичного супроводу та обмеженими можливостями для творчої діяльності. Саме тому систематичне включення коміксів у структуру уроків, формування базових

умінь роботи з візуальними структурами, організація різноманітних творчих завдань, методична підготовленість учителя та створення підтримувального освітнього середовища виступають визначальними умовами підвищення ефективності навчального процесу.

Реалізація цих умов забезпечує поступове ускладнення завдань, цілеспрямоване формування візуальної грамотності, розвиток умінь аналізувати графічні тексти та створювати власні візуальні сюжети, що, у свою чергу, сприяє розвитку критичного мислення, читацької мотивації і творчого потенціалу молодших школярів. Створення методично й психологічно обґрунтованих умов дозволяє повніше розкрити дидактичні можливості коміксів і перетворити їх на ефективний інструмент сучасної початкової освіти.

2.3. Розробка системи завдань із використанням коміксів на уроках літературного читання як засобу розвитку візуального мислення молодших школярів

Визначені організаційно-педагогічні умови окреслюють необхідні передумови для ефективного використання коміксів у навчальному процесі, проте їх реалізація потребує конкретного дидактичного інструментарію, спрямованого на формування та розвиток візуального мислення молодших школярів. Саме тому логічним продовженням є розробка системи навчальних завдань, яка не лише враховує окреслені умови, а й забезпечує практичний механізм їх упровадження на уроках літературного читання. Така система дозволяє цілеспрямовано формувати в учнів умінь аналізувати, інтерпретувати та створювати візуальні тексти, поступово ускладнювати навчальну діяльність і забезпечувати комплексний розвиток пізнавальних і творчих здібностей.

У даному параграфі ми мали на меті представити цілісну, методично обґрунтовану систему вправ і навчальних ситуацій, що забезпечують поступальний розвиток візуального мислення молодших школярів та формують їхню здатність працювати з коміксами в різних режимах – як читачів, аналітиків та творців. Така система має інтегруватися у структуру уроку літературного читання системно, відповідно до аналізу навчальних програм, психологічних особливостей розвитку дітей та висновків констатувального дослідження. Завдання добиралися так, щоб вони забезпечували три ключові напрями роботи:

- регулярне включення коміксів до освітнього процесу;
- формування базових умінь читання й інтерпретації візуального тексту;
- розвиток креативної візуальної діяльності через створення власних коміксів.

Реалізація систематичного включення коміксів у структуру уроків літературного читання передбачає продуману інтеграцію візуальних сюжетів на різних етапах опрацювання художнього тексту – від мотивації до аналітичного переосмислення змісту. Важливо, щоб учитель використовував комікси не епізодично, а як регулярний дидактичний інструмент, що забезпечує структуровану й доступну подачу матеріалу, а також активізує різні канали сприймання. На етапі мотивації комікс слугує способом «входження» у тему: короткий графічний сюжет допомагає створити емоційний «гачок», сфокусувати увагу дітей, викликати інтерес до подальшого читання. Наприклад, під час роботи з оповіданням Василя Сухомлинського «Соромно перед соловейком» учитель може запропонувати учням мінікомікс із кількох кадрів, де змальовано момент зустрічі дівчат з пташкою. Учні уважно розглядають зображення, визначають настрій персонажів, здогадуються про подальший розвиток подій. Прогнозування, побудоване на візуальних підказках, активізує мислення, розвиває здатність

передбачати сюжетні лінії та створює природну потребу прочитати текст, щоб перевірити власні гіпотези (див.додаток Є).

На етапі первинного сприймання художнього твору комікс може виступати додатковим інструментом розуміння: учитель може продемонструвати один кадр або фрагмент графічної сцени, щоб звернути увагу дітей на ключовий образ чи емоційний момент. Наприклад, після першого прочитання тексту можна повернутися до поданого коміксу та з'ясувати, які деталі твору залишилися «за кадром», а які збігаються з авторським задумом. Така робота формує навички співвіднесення текстової й візуальної інформації, допомагає глибше усвідомити авторські смисли та побачити художні деталі, які діти зазвичай пропускають під час звичайного читання.

Комікс «Конституція у коміксах» є прекрасним ресурсом для уроків літературного читання, оскільки він:

- є повноцінним художнім текстом з персонажами, сюжетами й моральними висновками;
- містить яскраві життєві ситуації, що легко аналізувати з дітьми;
- допомагає формувати читацьку, соціальну, громадянську та емоційну компетентності;
- дозволяє поєднувати візуальний, текстовий і діалогічний матеріал;
- легко інтегрується в різні етапи уроку та різні типи занять.

Під час уроку «Читаємо і вчимося поважати слово, мову, книгу. Наша мова» (3 клас, О.Савченко) комікс «Конституція в коміксах» можна інтегрувати як ефективний візуальний та емоційний компонент, що допоможе учням усвідомити цінність мови та відповідальне ставлення до слова (рис. 2.9).

Найдоцільніше використати комікс на етапі мотивації та первинного осмислення навчального матеріалу, щоб створити емоційний контекст та підвести дітей до розуміння важливості мови у житті людини та суспільства.

Учитель може запропонувати учням короткий фрагмент коміксу, у якому герої обговорюють значення важливих слів або пояснюють роль мови у спілкуванні та взаєморозумінні. Такий фрагмент допомагає дітям побачити, що мова — це не лише навчальний предмет, а загальнолюдська цінність, право кожного та інструмент висловлення думок.

Рис.2.9. «Конституція у коміксах». Брати Капранови. (художник О.Костенко)

Крім того, комікс наочно демонструє ситуації, коли слова можуть об'єднувати або навпаки — засмучувати, що відразу переводить учнів у площину морально-етичного осмислення. Після перегляду вчитель організовує коротке обговорення: що саме герої говорили, чому для них важливо вміти висловлюватися ввічливо, добирати точні слова, слухати одне одного. Такий прийом формує емоційний відгук і готує учнів до роботи з художнім текстом уроку — до теми поваги до слова, вміння берегти мову та дбайливо ставитися до книги.

Під час вивчення твору «Незалежність України» братів Капранових (4 клас, О. Савченко) учні працюють із коміксом, уміщеним у підручнику, як із повноцінним навчальним текстом, який поєднує візуальну та вербальну інформацію. Робота з коміксом відбувається у кілька логічних етапів і спрямована на те, щоб зробити сприйняття непростой теми — незалежності держави — доступною, емоційною та зрозумілою дітям молодшого шкільного віку.

Спочатку вчитель організовує первинне сприймання коміксу: діти розглядають зображення, визначають, хто зображений у кадрах, що роблять персонажі, звертають увагу на міміку, жести, символи (прапор, карта, атрибути державності). Учитель пропонує учням передбачити зміст: що саме хочуть передати автори, яку ідею закладено в кожен кадр. Такий прийом налаштовує учнів на сприйняття основної думки тексту та формує емоційний інтерес.

Під час аналітичного опрацювання коміксу учні читають репліки персонажів, зіставляють слово із зображенням, визначають, як візуальні елементи допомагають розкрити смисл (рис.2.10). Учитель підводить дітей до розуміння ключових понять: свобода, держава, народ, відповідальність, незалежність. Діти аналізують послідовність подій, виділяють причинно-наслідкові зв'язки між кадрами, розмірковують, що хотіли сказати автори, чому саме через коміксову форму пояснюють державотворчі ідеї. Обговорення реплік дозволяє дітям усвідомити цінність незалежності, подивитися на історичні події через образи, доступні дитячому світосприйманню.

Рис.2.10. Комікс О.Бронзова

Далі відбувається смислове узагальнення, коли учні формулюють головну думку твору, пояснюють її власними словами, визначають, як зображення допомагає зрозуміти текст. Учитель акцентує на тому, що комікс не лише розважає, а й навчає: він дає змогу у наочний спосіб розкрити важливі суспільні та патріотичні ідеї. Діти можуть порівняти комікс з іншими формами подачі матеріалу (звичайним текстом, ілюстрацією), визначити, що саме робить комікс ефективним для їхнього віку.

На етапі аналітичного опрацювання комікс стає інструментом для розвитку навичок порівняння, інтерпретації та критичного читання. Учням пропонується порівняти ключові епізоди коміксу з текстом оповідання, визначити, які деталі подано точно, а які потребували б уточнення. Діти можуть обговорювати, як по-іншому можна було зобразити певний емоційний стан героя або яку сцену доцільно додати до графічної історії. Це поглиблює розуміння характерів, мотивів персонажів і причинно-наслідкових зв'язків сюжету. Додатково учні можуть створювати власні альтернативні мінікадри до прочитаного уривка чи передавати кульмінацію іншими візуальними засобами – таким чином формується здатність дітей до візуального узагальнення, рефлексії та смислового аналізу.

Комікс «Неймовірні Україначасомандри» має яскраво виражену візуально-наративну структуру, що дозволяє цілеспрямовано формувати в учнів уміння читати зображення, встановлювати смислові зв'язки та інтерпретувати історичні події через візуальні символи та персонажні репліки. У першій частині коміксу (див. додаток Ж) подано сюжетні фрагменти, що охоплюють різні історичні епохи: від українського козацтва до подій Революції Гідності та сучасної війни. Така візуальна мозаїка створює можливість для різних типів аналітичних, інтерпретаційних і творчих завдань.

Під час уроку літературного читання учитель може запропонувати учням детальне «прочитування» коміксу, наголошуючи, що читання візуального тексту – це також важлива частина читацької грамотності. Робота може починатися з аналізу послідовності кадрів: учні визначають, які події відбуваються першими, які – наступними, що дозволяє розвивати розуміння хронології та причинно-наслідкових зв'язків. Наприклад, на першій розгортці (стор. 1) видно перехід від життя селянської громади – до сцени з радянською владою й далі до Революції Гідності та війни (стор. 2). Учні вчаться встановлювати, які зображальні елементи передають зміст: вирази обличчя, кольори, пози персонажів, символи державності, емоційні акценти.

Під час інтерпретаційної роботи школярі можуть обговорювати, які емоції та ідеї передають персонажі, чому автори використали саме такі композиційні рішення (наприклад, контраст між світлими тонами мирного життя та темними драматичними сценами боїв). Це сприяє розвитку уміння бачити підтексти, приховані смисли, настрої. Комікси також дають можливість тренувати навичку «читати» невербальні засоби: жести протестувальників, погляди воїнів, символіку синьо-жовтих прапорів.

У контексті літературного читання учитель може організувати порівняння з художнім текстом, який тематично пов'язаний із ідеєю свободи, державності або морального вибору. Наприклад, після читання оповідання про патріотизм або мужність учні зіставляють сюжетні ситуації з кадрами

коміксу. Це допомагає переносити літературні смисли в новий формат і тренувати вміння шукати паралелі між вербальним і візуальним текстом.

Окремим напрямом може бути творче моделювання: учні продовжують історію, придумують власний діалог до кадрів, додають нові фрагменти сюжетної лінії, що сприяє розвитку креативності та вміння трансформувати текст у зображення. Учитель може запропонувати додати «відсутній кадр» між двома сценами (наприклад, між подіями Революції Гідності та обороною України – стор. 2), пояснивши, як саме змінюється емоційний і сюжетний настрій. Це вчить дітей логічно мислити, аналізувати, передавати інформацію комплексно.

Таким чином, комікс «Неймовірні Україначасомандри» є потужним інструментом для розвитку візуального мислення: він дає змогу працювати з послідовністю, символами, емоціями, причинно-наслідковими зв'язками та інтерпретацією смислів, що робить його ефективним дидактичним матеріалом у початковій школі.

Завдяки систематичності використання коміксів учні поступово опановують логіку побудови візуального наративу, удосконалюють здатність «читати» зображення та глибше занурюються у художні тексти. Комікс перестає бути лише додатковою ілюстрацією, натомість стає інструментом розвитку критичного мислення, емоційної чутливості та читацького інтересу молодших школярів.

Другий напрям системи роботи з коміксами – формування базових умінь читання візуальних структур – є ключовим для розвитку в учнів молодшого шкільного віку навичок осмисленого сприймання графічного тексту. Оскільки результати констатувального дослідження засвідчили, що 44 % учнів мають низькі показники за когнітивно-візуальним критерієм, саме цей напрям стає фундаментом для подальшої роботи з коміксами на уроках літературного читання. Його мета – навчити школярів упевнено орієнтуватися у структурі коміксу, «читати» невербальні підказки, встановлювати зв'язки між кадрами й розуміти логіку візуального оповідання.

У межах цього напрямку доцільно застосовувати систему вправ, спрямованих на розвиток уміння відтворювати послідовність подій за зображенням, інтерпретувати емоційний стан персонажів і визначати їхні наміри через аналіз міміки, жестів та композиції кадру. Такі завдання тренують уважність до деталей, уміння виділяти головне, здійснювати смислове згортання і розгортання інформації – тобто ті пізнавальні операції, що лежать в основі візуального мислення.

Наприклад, під час опрацювання казки «Колосок» учитель може використати фрагментований комікс, у якому подано 4-5 окремих кадрів без текстових підписів. Завдання учнів полягає у відновленні правильної послідовності сюжету – від моменту, коли Півник знаходить колосок, до завершального епізоду. Учні мають визначити, що відбувається в кожному кадрі, і пояснити, на які візуальні ознаки вони спиралися: положення тіла персонажів, напрямок руху, зміни в об'єктах довкола. Подібна діяльність активізує здатність встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, що є обов'язковим компонентом читацької грамотності.

Окрему групу вправ становлять завдання на читання невербальних елементів. Учитель може приховати текстові репліки персонажів, залишивши лише візуальний контекст. Учні аналізують міміку, положення рук, погляди, елементи фону й намагаються реконструювати можливі висловлювання героїв. Наприклад, у кадрі, де Мишенята спостерігають за працею Півника, їхні винуваті або лукаві погляди дають підказки щодо змісту можливої репліки. Такий вид роботи формує розуміння ролі невербальної комунікації та розвиває здатність учнів інтерпретувати емоційні стани, що особливо важливо у молодшому шкільному віці.

Інша вправа може бути побудована як аналіз візуальних символів. Учитель звертає увагу дітей на предмети у кадрі (колосок, лопату, мішечок із зерном), які виконують смислотвірну функцію. Діти мають встановити, яку роль відіграють ці символи в оповіді та як вони допомагають зрозуміти характер персонажів або розвиток сюжету. Таке завдання розвиває здатність

до смислового узагальнення та вміння знаходити приховані смисли в художньому тексті (див. додаток З).

Робота з такими вправами формує у молодших школярів цілісне розуміння режисури кадру, адже учні вчаться бачити комікс не як набір окремих картинок, а як логічно вибудовану візуальну історію (див. додаток К). Вони поступово оволодівають умінням співвідносити текст і зображення, читати візуальний сюжет, прогнозувати подальший розвиток подій і робити висновки на основі візуальної інформації. Усе це створює міцну основу для роботи з коміксами на наступних етапах, зокрема під час інтерпретації художніх творів і виконання творчих завдань.

Третій напрям – організація творчої діяльності учнів, спрямованої на створення власних коміксів, – є ключовим у формуванні візуального мислення, оскільки саме в процесі творчості дитина переходить від пасивного сприйняття графічних структур до активного їх конструювання. Створюючи власні комікси, молодші школярі не лише відтворюють зміст прочитаного, а й вчаться виконувати складні інтелектуальні операції: узагальнювати, виділяти головне, перетворювати текст у візуальну форму, добирати символи, міміку та композиційні рішення. На початковому етапі учні можуть працювати з готовими образами або шаблонами сторіборду, що знижує складність завдання й дає можливість зосередитися на послідовності подій та доборі реплік (див. додаток Л). Після читання оповідання Василя Сухомлинського «Ледача подушка» учитель може запропонувати дітям створити мінікомікс із трьох кадрів, у якому вони відобразять ключові моменти поведінки дівчинки та наслідки її звички довго лежати в ліжку. Така вправа спонукає учнів осмислити причинно-наслідкові зв'язки: як лень призводить до запізнь, втрати часу та недороблених справ. Учні мають передати у графічній формі не лише події, а й емоції дівчинки – сонливість, здивування, сором чи рішучість змінити свою поведінку. Робота над коміксом розвиває вміння «перекладати» текст у візуальний образ, виділяти смислові центри та будувати коротку, логічну мультимодальну історію.

Перед початком роботи вчитель повинен звернути увагу учнів на основні елементи коміксу: формат кадру, вибір ракурсу, розташування персонажів, використання знаків руху, звукопису, графічних символів емоцій, а також логіку монтажу – перехід від одного кадру до іншого. Під час обговорення діти визначають, які емоції та події варто передати, які деталі є суттєвими, а які можна опустити для стислості.

Поступово рівень складності творчих завдань підвищується (див. додаток М). Учитель може запропонувати дітям альтернативні кінцівки до твору, створення коміксу лише за текстом без візуальних підказок, або роботу у форматі сторіборду, коли учні спочатку виконують ескізи – чорнові ескізи (*rough sketches*) – а вже потім оформлюють фінальну версію. Іншим варіантом є створення графічних портретів персонажів, у яких діти передають риси характеру через вираз обличчя, жести, колір і композицію. Така діяльність сприяє розвитку здатності працювати з образністю, удосконалює навички емоційної інтерпретації та поглиблює розуміння характерів героїв.

Організація творчої роботи з коміксами має значний виховний та розвивальний потенціал. По-перше, вона формує вміння передавати складні смисли простими графічними засобами, що є важливою складовою мультимодальної грамотності Нової української школи. По-друге, така діяльність сприяє виробленню відповідальності за власний продукт, оскільки кожен кадр – це результат особистого вибору учня. По-третє, робота над коміксом формує креативність, ініціативність і самостійність, адже дитина стає автором власного твору, а не лише виконавцем завдання. Загалом, творчі завдання на основі коміксів забезпечують розвиток візуального мислення як інтегрованої якості, що охоплює логічні, емоційно-ціннісні й образотворчі компоненти пізнання.

Розроблена система завдань повинна забезпечувати логічну послідовність від простих операцій – визначення емоцій, розташування кадрів, читання символів – до складніших: аналіз коміксу, інтерпретація

підтекстів, створення власних сюжетних ліній (див. додаток Н). Постійність, варіативність і поступовість формують у дітей внутрішню готовність працювати з мультимодальними текстами, удосконалюють візуальне мислення та сприяють глибшому розумінню літературних творів.

Організація творчої діяльності молодших школярів, пов'язаної зі створенням власних коміксів, виступає важливим дидактичним інструментом розвитку візуального мислення, творчої уяви та смислової інтерпретації художніх текстів. Виконання учнями завдань із продукування коротких графічних історій, сторібордів, альтернативних кінцівок чи візуальних характеристик персонажів сприяє їхній активній когнітивній діяльності та глибшому осмисленню прочитаного.

Робота з учнівськими коміксами передбачає поєднання мовного та зображального компонентів, що формує здатність школярів трансформувати словесний текст у візуальну форму, виділяти ключові змістові елементи, узагальнювати події та передавати їх у стислому мультимодальному форматі. Така діяльність розвиває навички композиційної організації кадру, уміння відображати сюжет через міміку, жести, символи, що є важливою складовою візуальної грамотності.

Крім того, творчі завдання з коміксами підвищують мотивацію до читання, роблять навчальний процес більш емоційно залученим і наближеним до реального досвіду дітей. Учні відчують себе творцями, а не лише споживачами змісту, що сприяє зростанню їхньої впевненості, ініціативності та креативності. Таким чином, використання коміксів у творчій діяльності молодших школярів є ефективним засобом розвитку їхнього візуального мислення та формування цілісного читацького досвіду.

Висновки до другого розділу

У другому розділі було проаналізовано стан використання коміксів у практиці початкової школи, визначено організаційно-педагогічні умови, що забезпечують ефективний розвиток візуального мислення молодших школярів, а також розроблено систему завдань для інтеграції коміксів у навчальний процес. Проведене констатувальне дослідження засвідчило, що рівень роботи з коміксами на уроках літературного читання є переважно недостатнім: більшість учителів рідко використовують цей вид навчального матеріалу, а учні демонструють низькі та середні показники за когнітивно-візуальним, інтерпретаційно-аналітичним і креативно-діяльнісним критеріями. Отримані результати підтвердили потребу в системному застосуванні графічних текстів для розвитку навичок «читання» візуальної інформації, інтерпретації смислів та творчого самовираження школярів.

На основі аналізу теоретичних джерел і результатів емпіричного етапу дослідження було визначено комплекс організаційно-педагогічних умов, необхідних для ефективного використання коміксів у навчальному процесі. До них віднесено систематичне включення коміксів у структуру уроків, формування базових умінь роботи з візуальними структурами, організацію творчої діяльності зі створення графічних історій, методичну підготовленість учителя, а також створення мотивувального освітнього середовища. Реалізація цих умов забезпечує цілеспрямоване формування в учнів здатності сприймати, інтерпретувати й продукувати мультимодальні тексти, що є важливим компонентом сучасної читацької компетентності.

У цьому розділі також запропоновано систему завдань, спрямованих на розвиток візуального мислення у процесі опрацювання коміксів: вправи на аналіз зображальних елементів, реконструкцію послідовності подій, читання невербальних знаків, створення сторібордів та власних коміксів за літературними творами. Детальна методика виконання завдань демонструє їх практичну спрямованість та відповідність віковим особливостям молодших школярів. Розроблена система завдань підтверджує можливість інтеграції

коміксів у навчальний процес як ефективного засобу розвитку аналітичних, інтерпретаційних і творчих умінь учнів.

Таким чином, матеріали другого розділу підтверджують актуальність використання коміксів у початковій школі, обґрунтовують педагогічні умови їх ефективного застосування та пропонують методично виважену систему роботи, що сприяє розвитку візуального мислення і розширює можливості сучасного уроку літературного читання.

ВИСНОВКИ

У процесі дослідження ми дійшли до наступних висновків.

1. У ході теоретичного аналізу було встановлено, що комікс у сучасній педагогіці розглядається як *креолізований текст*, який поєднує зображення та словесний компонент у єдиній смисловій структурі. Така мультимодальна природа коміксу забезпечує високий рівень наочності, доступності інформації та її емоційного сприйняття, що робить цей ресурс особливо цінним для молодших школярів із провідним образно-емоційним типом мислення. Науковці (Онкович, Лавренова, Будник, Кудикіна, Нежива, Шкуренко та ін.) підкреслюють, що комікси здатні виконувати одночасно навчальну, розвивальну та мотиваційну функції, сприяючи переходу від спостереження до розуміння, від візуального сприймання до смислової інтерпретації.

Аналіз літератури довів, що дидактичний потенціал коміксів полягає у формуванні ключових компонентів візуального мислення: уміння «читати» зображення, виділяти смислові акценти, інтерпретувати символи, міміку й жести персонажів, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між подіями, представленими в панелях. Завдяки чіткій структурі та логіці кадрювання комікси є ефективним інструментом розвитку навичок аналізу, синтезу, узагальнення, що відповідає вимогам Нової української школи щодо формування читацької та візуальної грамотності. Вони також сприяють розвитку емоційного інтелекту, креативності та здатності до інтерпретації мультимодальних повідомлень, що є необхідними складниками навчальної діяльності сучасного учня.

Таким чином, результати теоретичного дослідження підтверджують, що комікси є не лише засобом ілюстрації або розваги, а повноцінним дидактичним ресурсом, який забезпечує комплексний розвиток візуального мислення молодших школярів. Їхня інтеграція в освітній процес підсилює

розуміння літературних творів, полегшує роботу з текстами різної модальності та стимулює мотивацію до читання.

2. Аналіз психолого-педагогічних джерел дав змогу з'ясувати, що візуальне мислення у дітей молодшого шкільного віку має особливу динаміку розвитку, зумовлену віковими закономірностями, провідною діяльністю та домінуванням образно-емоційного сприймання світу. Згідно з дослідженнями Л. Виготського, Ж. Піаже, О. Скрипченко, О. Савченко, у цей період дитина активно переходить від донаочно-образного до образно-логічного мислення, поступово вчиться пов'язувати візуальні образи з мовленням, аналізувати їх і робити елементарні висновки. Характерним є те, що учні легше розуміють інформацію, подану у вигляді малюнків, схем, послідовних кадрів, ніж у суто вербальній формі.

Важливими особливостями розвитку візуального мислення є фрагментарність сприймання, вибірковість уваги, труднощі у виділенні головного, слабкість уміння інтерпретувати міміку, жести, символи та логіку просторової організації зображення. Молодші школярі здебільшого орієнтуються на яскравість, емоційність та динамічність картинки, тому потребують спеціально організованих завдань, спрямованих на навчання «читати» та аналізувати візуальні структури. Науковці підкреслюють, що в цьому віці саме розвиток уміння співвідносити образ і текст, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між візуальними елементами є ключовою умовою формування цілісного мислення.

Установлено, що візуальне мислення молодших школярів розвивається поступово, у тісному зв'язку з мовленнєвим, емоційним та інтелектуальним розвитком. Завдяки вправам, які передбачають інтерпретацію зображень, аналіз сюжетних ліній, реконструкцію послідовності подій та створення власних візуальних історій, діти оволодівають навичками смислового бачення, розпізнавання художніх і графічних засобів, осмислення інформації, поданої у мультимодальній формі.

Таким чином, специфіка розвитку візуального мислення молодших школярів полягає у поєднанні природної образності дитячого сприйняття з потребою цілеспрямованого навчання візуальній інтерпретації. Поступовість, наочність, емоційність та опора на прості графічні структури визначають необхідність використання коміксів як оптимального засобу стимулювання й розвитку цих умінь у процесі літературного читання.

3. Результати констатувального дослідження дали змогу встановити, що використання коміксів на уроках літературного читання у сучасній початковій школі є епізодичним і несистемним. Анкетування педагогів показало, що лише 20 % учителів володіють методичними знаннями щодо застосування коміксів у навчанні, тоді як 60 % мають лише поверхове уявлення про їх дидактичні можливості, а 20 % зовсім не працювали з цим видом мультимодального тексту. Близько 73 % учителів майже не використовують комікси в освітньому процесі, що підтверджує загальну недостатність методичної підготовленості та відсутність відповідних програмно-методичних матеріалів. Натомість 80 % педагогів висловлюють готовність застосовувати комікси за умови відповідної підтримки та забезпечення.

Аналіз навчальних програм і підручників засвідчив, що робота з коміксом майже не врегульована на нормативному рівні та не має системного відображення у змісті навчальних матеріалів. У підручниках окремі елементи коміксів трапляються переважно епізодично, здебільшого як ілюстративний або мотиваційний матеріал, що не дає змоги організувати повноцінне опрацювання цього виду тексту. Внаслідок такої ситуації учитель часто не має інструментів для розбудови графічної грамотності учнів.

Дані спостереження та аналізу продуктів діяльності учнів (55 школярів 3 класу) виявили загалом низький рівень сформованості навичок візуального мислення. Лише 16 % школярів продемонстрували високий рівень умінь читати та аналізувати комікси, 44 % — середній, тоді як 40 % мали значні труднощі у роботі з графічними структурами. За когнітивно-візуальним

критерієм 44 % дітей не змогли правильно відтворити логіку кадрів та проаналізувати зображальні елементи. За інтерпретаційно-аналітичним критерієм 49 % учнів показали поверхове розуміння сюжетів коміксів та труднощі з встановленням причинно-наслідкових зв'язків. За креативно-діяльнісним критерієм 52 % школярів не змогли створити елементарний комікс без допомоги.

Узагальнені результати свідчать про те, що низька частота використання коміксів у навчальному процесі безпосередньо корелює з недостатнім рівнем розвитку візуального мислення молодших школярів. Відсутність системної роботи з графічними текстами призводить до нерозвиненості умінь інтерпретувати зображення, визначати смислову послідовність, аналізувати невербальні компоненти та створювати власні візуальні історії.

Таким чином, встановлено, що сучасна початкова школа лише частково реалізує потенціал коміксів як навчального ресурсу, а рівень візуального мислення учнів потребує цілеспрямованого розвитку. Отримані результати підтверджують необхідність створення спеціальної методичної системи роботи з коміксами на уроках літературного читання та впровадження організаційно-педагогічних умов, визначених у дослідженні.

4. У ході дослідження теоретично обґрунтовано та емпірично підтверджено, що комікси мають значний дидактичний потенціал у розвитку візуального мислення молодших школярів і можуть ефективно застосовуватися на різних етапах уроку літературного читання. Встановлено, що особливості їх використання визначаються специфікою мультимодального формату коміксу, який поєднує текстові, зображальні, символічні та просторові компоненти, активізуючи різні когнітивні канали сприймання. Саме така структурна багатосаровість коміксу створює унікальні умови для формування здатності учнів інтегрувати візуальну інформацію, логічно впорядковувати події, інтерпретувати невербальні елементи та відтворювати зміст у графічній формі.

Обґрунтовано, що ключовими особливостями роботи з коміксами є можливість застосування їх як засобу мотивації, як матеріалу для аналізу, так і як основи для творчої діяльності. Мотиваційні комікси на початку уроку сприяють емоційному налаштуванню, актуалізують читацький інтерес та активізують очікувальні стратегії учнів. Під час опрацювання художнього тексту комікс дозволяє відпрацьовувати навички смислового читання, співвіднесення тексту і зображення, визначення послідовності подій. На етапі рефлексії та творчої діяльності він виступає інструментом трансформації словесного тексту у візуальний, сприяючи розвитку креативності, вмінню добирати ключові змістові елементи та передавати їх у компактній синтезованій формі.

Результати дослідження показали, що ефективність використання коміксів значною мірою залежить від спеціально створених методичних умов: навчання учнів базовим умінням роботи з візуальними структурами, впровадження вправ на «читання» зображення, аналіз міміки та символів, а також організації творчих завдань зі створення власних коміксів. Саме ці методи забезпечують поступове зростання показників когнітивно-візуального, інтерпретаційно-аналітичного та креативно-діяльнісного розвитку.

З'ясовано, що систематичне та продумане використання коміксів на уроках літературного читання сприяє активізації візуально-образного мислення, формуванню навичок логічного упорядкування подій, розвитку емоційної чутливості, здатності до інтерпретації символів і невербальних елементів. Комікси також забезпечують умови для успішної диференціації навчання: діти з різними стилями мислення отримують можливість працювати зі зрозумілим, наочним та доступним матеріалом.

Узагальнено, що комікси є ефективним засобом розвитку візуального мислення молодших школярів лише за умови системної, методично виваженої роботи, яка включає регулярне використання коміксів, навчання учнів графічної грамотності та організацію творчих форм діяльності. Отримані результати підтверджують доцільність і необхідність

упровадження коміксів у сучасну методику літературного читання для забезпечення мультимодальності, інтерактивності й розвитку візуально-аналітичних навичок учнів початкової школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балакірєва Г. Ю. Комікси як навчальний інструмент для закріплення знань на заняттях з іноземної мови. *[Електронний ресурс]* URL: <https://dspace.vspu.edu.ua/items/4a5998a6-e50a-4d2c-9bef-8bad630eebb8>
2. Белов, Д. О. (2021). Українсь-кий комікс: бібліотечно-інформа-ційний вимір. (Дис. ... докт. філософії). Київський національний ун-іверситет культури і мистецтв, Київ. Взято з http://knukim.edu.ua/wp-content/uploads/2022/01/Dysertacziya_Byelov-D.O.-Ukrayinskyj-komiks.pdf
3. Большакова І. О., Хворостяний І. Г. Українська мова та читання: підруч. для 4 кл. закл. загал. серед. освіти (у 2-х частинах). Ч. 2. Харків: Видавництво «Ранок», 2021. 128 с. URL: <https://pidruchnyk.com.ua/1585-ukrmova-4-klas-bolshakova.html>.
4. Бондаренко Л. Сучасні засоби візуалізації навчального матеріалу (скетчноутинг, скрайбінг, інтелектуальні карти). Науково-методичні основи застосування технологій навчання в системі відкритої післядипломної освіти: 14 методичний посібник / Л. Л. Ляхоцька, Л. В. Бондаренко, Г. С. Юзбашева та інш. [за заг. ред. Л. Л. Ляхоцької (гол. ред.), Л. В. Бондаренко, І. В. Герасименко]. К., 2018. С. 78-95.
5. Будник О. М., Фомін К. В., Хайнус А. С. Дидактичні комікси в початковій школі: методика їх створення та використання. *Освітні обрії*. 2022. № 1(54). С. 37–48.
6. Вашуленко М. С. Українська мова і мовлення у початковій школі: метод. посібник. Київ: Видавничий дім «Освіта», 2018. 400 с.
7. Вітченко А. Скрайбінг як сучасна інноваційна технологія візуалізації знань дітей молодшого шкільного віку. *[Електронний ресурс]*. URL: <https://surl.li/chsjmx>
8. Волосевич І. Звіт за результатами всеукраїнського соціологічного дослідження «Читання в контексті медіа споживання та життєконструювання». Український інститут книги. 2020. URL:

<https://drive.google.com/drive/folders/1KCC8ZkOAXTWInqRTRchHzpVzUhKtxSf5> (дата звернення: 02.06.2025).

9. Вострякова, Н. В. (2013). Використання коміксу у навчально-виховному процесі. Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка, 13(1), 226–233. Взято з http://nbuv.gov.ua/UJRN/vlup_2013_13%281%29_35
10. Горlach Д. А. Феномен «кліпового мислення» в контексті радикалізації перетворень інформаційного середовища. Вісник Книжкової палати. №5. 2016. С. 45-46. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkp_2016_5_14.
11. Гудошник О.В. Комікс в українському комунікаційному просторі. Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Соціальні комунікації». 2017. № 17. С. 19–24.
12. Даниленко, Є. (2011). Зарубіжний досвід використання дидактичних коміксів. Педагогічні дослідження, 29–32. Взято з <http://kozlenkoa.narod.ru/docs/comix.pdf> Зязюн, Л., & Дзюба, М. (2021).
13. Данько Н., Васько О. Розвиток образного мислення учнів початкових класів на уроках образотворчого мистецтва. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2020. № 10 (104). С. 325–338.
14. Денисенко С. Сучасні форми візуального представлення інформації і можливості їх використання в інформаційно-освітньому просторі. Сучасне репродукування: інжиніринг, моделювання, мульти- та кросмедійні технології [Електронний ресурс] : Матеріали наук.-практ. семінару кафедри репрографії КПІ ім. Ігоря Сікорського, 24 жовтня 2018 р. Електронні текстові дані (1 файл: 5,2 Мбайт). Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, Вид-во «Політехніка», 2018. С. 47-51.
15. Державний стандарт початкової освіти. 2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF#Text>
16. Деркачова О. С. Дидактичний комікс: інноваційний підхід у підготовці майбутніх вчителів. [Електронний ресурс]. — URL: http://obrii.org.ua/usec/storage/article/Derkachova_2024_110.pdf

17. Завадська О. В. Феномен креолізованого тексту: актуальна проблема сучасних лінгвістичних досліджень. Лінгвістичні дослідження. №43. 2019. С.163-169. URL: <http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/lingvistics/article/view/1354>
18. Ілійчук Л. В. Дидактичний потенціал коміксів та перспективи їх використання в освітньому процесі початкової школи. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Навчання через гру в освітньому просторі України: досвід, виклики, ідеї та рішення» (18-19 березня 2021 р.). Запоріжжя: Електронний збірник наукових праць ЗОІППО. № 1(43). 2021. С. 1-5. URL: https://zoipppo.zp.ua/pages/publications/el_gurnal/pages/vip43.html
19. Історія українських коміксів. URL: <https://uncomics.com/ukranian-comics>. (дата звернення: 10 жовтня 2025 року)
20. Карпенко А. Б. Використання коміксів у початковій школі. Український освітній онлайн-портал для вчителів «На Урок». URL: <https://naurok.com.ua/stattya-vikoristannya-komiksiv-u-pochatkoviy-shkoli296481.html>
21. Кириленко, Н. І. (2021). Дидактичний комікс як ефективний інструмент реалізації змісту генетичної освіти. Взято з http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/19431/1/62_Kyrylenko.pdf
22. Комікси на уроках: розвага чи дієвий навчальний інструмент? Освітній проєкт "На урок". 2020. URL: <https://naurok.com.ua/post/komiksi-na-urokah-rozvaga-chi-dieviy-navchalniy-instrument> (дата звернення: 08.06.2025).
23. Кондзелка Н. Освітні перспективи коміксів. Irbis Comics. 2020. URL: https://irbis-comics.com.ua/articles/osvitni_perspektyvy_komiksiv (дата звернення: 04.06.2025).
24. Корнучик І. В. Комікс як педагогічна інновація у початковій школі. Сучасні аспекти модернізації науки: стан, проблеми, тенденції розвитку: матеріали XVIII-ої Міжнародної науково-практичної конференції. Естонія, 2022. С. 301. URL: <http://perspectives.pp.ua/public/site/conferency/conf-18.pdf>

25. Космацька Н.В. Нарис з історії виникнення і становлення жанру коміксу. Вісник Львівського університету. Серія: Іноземні мови. 2012. Вип. 19. С.141–147.
26. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. Київ : Рад. школа, 1989. 608 с.
27. Кривко Н. Комікси як засіб інтерактивного навчання. Онлайн-інструменти для створення коміксів. Освітній проєкт «На урок». 2019. URL: <https://naurok.com.ua/conference/interactive> (дата звернення: 04.06.2025).
28. Кудикіна Н. В., Руденко Н. М., Романенко Л. В. Методичний супровід упровадження коміксів в освіту дітей старшого дошкільного віку та учнів початкової школи. *Імідж сучасного педагога*. 2023. № 6 (213). С.136-143.
29. Лавренова М. В., Лакатош В. В. Навчальні можливості коміксів на уроках літературного читання. Актуальні проблеми навчання і виховання в умовах інтеграційних процесів в освітньому та науковому просторі : збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції, 25 жовтня 2018 р., Мукачево / Ред.кол. : В. І. Кобаль (гол. ред.) та ін. Мукачево : МДУ, 2018. С. 95–98.
30. Лавренова М. В. Шляхи використання коміксів в освітньому процесі. Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Педагогіка та психологія»: зб. наук. пр. / Ред. кол.: Товканець ГВ (гол. ред.) та ін. Мукачево: Вид-во МДУ. Випуск 2. 2018. С. 143-146.
31. Лавренова, М. (2020). Практичне застосування коміксів на заняттях мовно-літературної освітньої галузі. Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи, 1, 41-46. Взято з http://nbuv.gov.ua/UJRN/ped_in_2020_1_8
32. Лисенко О. В. Комікси як графічний інструмент педагога у виховній діяльності. Всеукраїнська науково-практична конференція «Практика роботи сучасного вчителя: інноваційні розробки та традиційні методики». Вінниця. 2020. URL: <https://genezum.org/library/komiksy-yakgrafichnyy-instrument-pedagoga-u-vyhovniy-diynalnosti-462>

- 33.Лілік О. Особливості використання коміксів на уроках української літератури // *Мистецька освіта: зміст, технології, менеджмент*. URL: <https://surl.li/vdwzbv>
- 34.Луцевська О. Формат коміксу формує завзятих читачів. Читомо. URL: <https://archive.chytomo.com/master-class/format-komiksu-formuye-zavzyatix-chitachiv> (дата звернення: 05.10.2024)
- 35.Луцевська О. Функції коміксів. Освітній проєкт «Чи-то-мо». 2016. URL: <https://archive.chytomo.com/masterclass/format-komiksu-formuye-zavzyatix-chitachiv> (дата звернення: 04.06.2025).
- 36.Любченко О. Як вчителям порозумітися з «цифровим» поколінням дітей. URL: <https://osvitanova.com.ua/posts/977-yak-vchyteliamporozumitysia-z-tsyfrovym-pokolinniam-dite>
- 37.Мажуга А. В., Твердохліб Т. С. Педагогічний комікс як засіб просвітницької роботи з батьками здобувачів початкової освіти. Початкова освіта: історія, проблеми, перспективи: збірник матеріалів II Міжнар. наук.- 76 практ. інтернет-конф. (м. Ніжин, 21 жовт. 2021 р.). Ніжин. 2021. С. 100-101. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/6498>
- 38.Макклоуд С. Розуміння коміксів: невидиме мистецтво. Нортгемптон, МА : Kitchen Press, 1994. 224 с.
- 39.Мамонова І. Г. «MindVision-підхід у початковій школі: графічні організатори як простір візуального мислення, рефлексії й критичного аналізу навчального досвіду». [Електронний ресурс]. URL: <https://vseosvita.ua/library/stattia-mindvision-pidkhd-u-pochatkovii-shkoli-hrafichni-orhanizatory-iak-prostir-vizualnoho-myslennia-refleksii-i-krytychnoho-analizu-navchalnoho-do-1035649.html>
- 40.Медіаграмотність у початковій школі: посібник для вчителя / О.В. Волошенюк, О.В. Ганик, В.В. Голощапова, Г.А. Дегтярьова, І.Б. Іванова, А.Ю. Кожанова, Г.Ю. Пиза, О.О. Шкребець, О.І. Янкович ; за ред. О.В. Волошенюк, В.Ф. Іванова. Київ : ЦВП, АУП, 2018. 234 с.

41. Меленчук Ю. Скрайбінг – інноваційно-комунікаційна технологія. Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції «Формування механізму зміцнення конкурентних позицій національних економічних систем у глобальному, регіональному та локальному вимірах» та I Міжнародного студентського наукового форуму «Креативна економіка очима молоді» у 2 томах (29-31 березня 2018 р.) / Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя. Тернопіль: ФОП Паляниця В. А., 2018. Т. 2. - 52-54 с.
42. Насалевич Т. В., Рябуха Т. В., Лопушанський І. О. Становлення коміксу як жанру сучасної літератури. Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». №31. 2020. С. 144-149. URL: https://www.philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/4_2020/part_3/28.pdf
43. Нежива Л. Л., Топіха Є. М. Підготовка вчителів початкових класів до застосування коміксів на уроках читання засобами Instagram сторінки. Молодий вчений. Київ, 2023. №11 (123). С. 76-80. URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/6023>
44. Нежива Л.Л., Шкуренко О.В. Методичні особливості застосування коміксів у процесі підготовки вчителів початкової школи. *Open Educational e-Environment of Modern University*. 2024. № 16. [Електронний ресурс]. URL: <https://files.core.ac.uk/download/pdf/610525786.pdf>
45. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. / за заг. ред. М. Грищенко. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення 10.11.2024).
46. Ольшанський Д. В. Дидактичні умови використання коміксів у навчанні іноземних мов молодших школярів: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.09 / Інститут педагогіки АПН України. Київ, 2002. 190 с.

- 47.Ольшанський Д. В. Комікс як засіб формування мовленнєвих механізмів у молодших школярів під час вивчення іноземної мови. Педагогіка і психологія. № 3 (28). 2000. С. 36-44.
- 48.Онкович Г. В., Онкович А. Д. Комікс як медіатекст. Соціальні комунікації: теорія і практика. 2016. С. 110-121. URL: https://www.researchgate.net/publication/329963684_Komiks_ak_mediatekst
- 49.Остапенко Г. С., Волощенко О. В., Козак О. П. Українська мова та читання: підруч. для 4 кл. закл. загал. серед. освіти (у 2-х частинах). Ч. 2. Київ: Світич. 2021. 144 с. URL: <https://pidruchnyk.com.ua/1579-ukrmova-4-klasostapenko.html>.
- 50.Остапенко Л. П., Соловйова О. К. Дидактичний потенціал коміксів. Харківський національний педагогічний університет імені Г.С.Сковороди. 2014. С. 121-126.
- 51.Панченко Л.Ф., Разорьонова М.В. Використання інфографіки в освіті. Наукові записки. – вип.10. Серія: Проблеми методики математичної і технологічної освіти. Ч.2. Кропивницький :РВВ КДПУ ім. В.Винниченка, 2016. С.122-126.
- 52.Паршукова Л.М., Паршуков С.В. Методика застосування інфографіки в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти за стандартами Нової української школи. [Електронний ресурс]. URL: <https://surl.lt/hpebge>
- 53.Педагогічна майстерність учителя початкових класів: візуалізація навчальної інформації в початковій школі : методичний посібник. – Київ: «Видавництво Людмила», 2023. 74 с.
- 54.Підгурська В. Ю., І. В. Лиса. Пріоритети розвитку початкової освіти в контексті становлення Нової української школи: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (24 березня 2021 року) / за заг. ред. Т.І. Шанскова Житомир: ФО-П «Н.М.Левковець», 2021. С. 19-23.
- 55.Пономаренко, О.Д. Комікс як засіб розвитку ключової комунікативної компетентності на уроках мовно-літературної освітньої галузі :

- кваліфікаційна робота / О. Д. Пономаренко ; наук. кер. канд. пед. наук, доц., проф. кафедри початкової освіти О. А. Павлик. Кривий Ріг, 2024. 95 с. URL: <https://elibrary.kdpu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/11158>
56. Пономарьова К. І., Гайова Л. А. Українська мова та читання: підручник для 4 класу ЗЗСО (у 2-х частинах). Ч. 1. Київ: УОВЦ «Оріон». 2021. 160 с. URL: <https://pidruchnyk.com.ua/1576-ukrmova-4-klas-ponomarova.html>
57. Порядченко Л. А., Чопик І. Р. Організаційно-методичні основи формування читацької компетентності учнів 3 класу засобами створення коміксів. *Young Scientist*. 2021. № 10 (98). С. 271–277.
58. Потюк С. Інтеграція коміксів у інклюзивне освітнє середовище: виклики та можливості. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2025. Вип. 88, т. 2. С. 337–343.
59. Романенко Л. В., Руденко Н. М., Кудикіна Н. В. Методичний супровід упровадження коміксів в освіту дітей старшого дошкільного віку та учнів початкової школи. *Імідж сучасного педагога*. 2023. 213 (6). С. 136–143. URL: <http://isp.poippo.pl.ua/article/view/290130> (дата звернення: 17.02.2024).
60. Савчин М.В., Василенко Л.П. Вікова психологія : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2005. 360 с
61. Савчук, М. В. (2014). Комікс. Енциклопедія сучасної України: електронна версія [онлайн] / гол.редкол.: І.М.Дзюба, А.І.Жуковський, М.Г.Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. Взято з https://esu.com.ua/search_articles.php?id=1449
62. Семенова О. В. Удосконалення лінгвістичної компетентності на матеріалі текстів ко міксів. Нау кові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія». Острог : Вид-во НаУОА, 2022. Вип. 13(81). С. 108–111
63. Субботенко І. Вплив візуального світу на розвиток творчого мислення учнів в контексті емпіричної та контекстуальної аргументації : кваліфікаційна робота / наук. кер. О. Б. Мамчин. Ніжин, 2023. [Електронний ресурс]. URL: <https://surli.cc/fwkvpg>

- 64.Тендітна Н. М., Лисенко Н. В. Навчальні комікси при вивченні художніх творів у ЗЗСО та ЗВО за допомогою ресурсу *Storyboard That*: методика створення та специфіка використання. *Інноваційна педагогіка*. 2025. Вип. 84, т. 2. С. 29–32. [Електронний ресурс].
URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2025/84/part_2/6.pdf
- 65.Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Савченко О.Я. 3-4 клас. 2022. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2022/08/15/Typova.osvitnya.prohrama.1-4/Typova.osvitnya.prohrama.3-4.Savchenko.pdf>
- 66.Ткаченко Т. Комікси. Спецпроект НУШ «Бери й роби». ГС «Освіторія». 2019. URL: <https://osvitoria.media/experience/bery-j-roby-komiksy/> (дата звернення: 04.06.2025).
- 67.Токарева Н. М., Шамне А. В. Вікова і педагогічна психологія: навчальний посібник [для студентів вищих навчальних закладів]. Київ. 2017. 548 с. URL: <https://elibrary.kdpu.edu.ua/handle/0564/1425>
- 68.Тріфанова Д. А., Хома О. М. Використання коміксів як різновиду інноваційних методів навчання. Наука майбутнього: збірник наукових праць студентів, аспірантів та молодих вчених. Мукачево: РВВ МДУ, 2022. Випуск 2 (10). С. 187-193. URL: <http://dspace-s.msu.edu.ua:8080/handle/123456789/9593>
- 69.Ушневич С. Використання медіатехнологій у підвищенні літературної освіти молодших школярів. URL: file:///C:/Users/Admin/Downloads/8586-Текст%20роботи-16148-1- 10-20210210.pdf (дата звернення: 13 жовтня 2024 року).
- 70.Формування соціокультурної компетентності засобами коміксів на уроках української мови в середній школі. *Ars Linguodidacticae*, 7, 53–60. Взято з <https://doi.org/10.17721/2663-0303.2021.7.06>
- 71.Хлестова С. В. Комікс як засіб масової комунікації: типологічні особливості. Вісник Харківського національного університету імені В. Н.

- Каразіна. Серія «Соціальні комунікації». №11. 2017. С. 13-17. URL: <https://periodicals.karazin.ua/sc/issue/view/784>
72. Чикалова Т. Г. Дидактичні можливості використання коміксів на уроках у початковій школі. *Інноваційна педагогіка*. 2020. Вип. 20, т. 3. С. 52–55.
73. Шинкевич М. О. Новітні підходи до навчання: скетчноутінг та комікси для учнів початкових класів (і не тільки). «На Урок»: вебінар. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=cq-v2fzwFQc>
74. Шиян Р.Б. Типова освітня програма. URL: http://www.yrok.net.ua/load/nova_ukrajinska_shkola/normativna_baza_nush/tipova_osvitnja_programa_pid_kerivnictwom_r_b_shijana/316-1-0-7365 (дата звернення: 04.06.2025).
75. Юрженко В. В. «Коміксування» змісту навчального процесу: позитивні чи негативні тенденції для розвитку технологій освітньої діяльності? Біоресурси і природокористування. Т. 7. № 1-2. 2015. С. 165-170. Взято з <http://journals.nubip.edu.ua/index.php/Bio/article/viewFile/6361/6253>
76. Юрженко В. В. Досвід використання навчальних коміксів в технологічних освітніх системах найбільш розвинутих країн світу. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки. №124. 2015. С. 303-306.
77. Як з дитиною «читати» ілюстрації книг? Ірбіс Комікси. 2017. URL: https://irbis-comics.com.ua/articles/jak_z_dytynoju_chytaty_iljustraciji_knyg (дата звернення: 07.06.2025).
78. Яценко Н. А. Скетчноутінг та комікси на уроках. Візуалізація ідей. Педагогічна майстерня. 2018. № 5. С. 89.
79. Yang G. Сильні сторони коміксу в освіті. Comics Education. 2003. URL: <https://www.geneyang.com/comicsedu/strengths.html> (дата звернення: 07.06.2025).

ДОДАТКИ

Додаток А

Узагальнююча таблиця сучасного розуміння поняття «комікс»

Науковий підхід / аспект	Сутність коміксу в цьому підході	Представники (автори, на яких спираємося)
Літературознавчий, наративний	Комікс розуміється як послідовний візуально-вербальний наратив: історія, що розгортається через серію кадрів, об'єднаних сюжетом, персонажами, просторово-часовими зв'язками. Читач відтворює «прогалини» між кадрами, добудовуючи зміст.	С.Макклоуд (1994); Т.В.Насалевич, Т.В.Рябуха, І.О.Лопушанський (2020); Н.В.Космацька (2012)
Медіазнавчий, медіатекст	Комікс трактується як тип медіатексту, у якому поєднуються зображення, вербальні репліки, графічні символи, шрифтові виділення. Сенс розподілений між словом і зображенням, а комікс виступає елементом медіакультури й масової комунікації.	Г.В.Онкович, А.Д.Онкович (2016); С.В.Хлестова (2017); О.В.Гудошник (2017)
Лінгвістичний, креолізований текст	Комікс розглядається як креолізований текст, де вербальний (мовний) і невербальний (візуальний) компоненти утворюють єдину семантичну структуру. Розуміння можливе лише за умови одночасного «читання» тексту й зображення.	О.В.Онкович, А.Д.Онкович; О.В.Завадська (феномен креолізованого тексту); М.В.Савчук (енциклопедичне визначення «комікс»)
Педагогічний, дидактичний	Комікс визначається як дидактичний засіб, що забезпечує наочність,	Д.В.Ольшанський (2000, 2002); Л.В.Ілійчук (2021);

Науковий підхід / аспект	Сутність коміксу в цьому підході	Представники (автори, на яких спираємося)
	емоційність, структурованість навчального матеріалу, сприяє формуванню мовленнєвих, читацьких, комунікативних умінь та мотивації до навчання. Використовується для пояснення, закріплення й тренування.	Л.П.Остапенко, О.К.Соловйова (2014); Л.А.Порядченко, І.Р.Чопик (2021); Л.М.Нежива, О.В.Шкуренько (2024); Г.Ю.Балакірева (2020); М.В.Лавренова (2018, 2020)
Медіаосвітній, мультимодальна грамотність	Комікс розглядається як інструмент формування медіа-та мультимодальної грамотності: учні вчаться інтерпретувати візуально-вербальні повідомлення, розрізняти коди, читати й створювати власні графічні історії, критично осмислювати контент.	Посібник «Медіаграмотність у початковій школі» (2018); G.Yang (2003); О.Луцевська (про функції коміксів); І.В.Корнучик; Н.Кондзелка
Психолого-педагогічний, розвиток мислення й читання	Комікс виступає як засіб розвитку образного, візуального, творчого мислення та смислового читання: завдяки поєднанню кадру й тексту активізуються уява, емоційне сприйняття, здатність встановлювати причинно-наслідкові зв'язки та прогнозувати сюжет.	І.Субботенко (про візуальний світ і творче мислення); Н.Данько, О.Васько (образне мислення); І.Г.Мамонова (MindVision-підхід); Л.В.Ілійчук; Л.В.Лавренова

Додаток Б

Узагальнююча таблиця про особливості, види та структуру коміксів як навчальних матеріалів

Аспект	Зміст (узагальнення)	Автори / джерела
Загальна характеристика як навчального матеріалу	Комікс поєднує зображення, діалоги, пояснювальні репліки, графічні символи; забезпечує наочність, емоційність, доступність змісту, відповідає «візуальній» культурі сучасних дітей та підтримує мотивацію до читання.	Онкович Г., Онкович А.; Савчук М.; Макклоуд С.; Горлач Д.; Любченко О.; Гудошник О.
Дидактична функція	Використовується для пояснення, закріплення й тренування знань; допомагає формувати мовленнєві, читацькі, комунікативні вміння, знижує бар'єр сприймання тексту, підсилює розуміння навчального матеріалу.	Ольшанський Д.; Балакірева Г.; Ілійчук Л.; Остапенко Л., Соловійова О.; Лавренова М.; Пономаренко О.; Порядченко Л., Чопик І.; Нежива Л., Шкуренко О.
Особливості як медіатексту / креолізованого тексту	Комікс – це креолізований медіатекст: значення «розподілене» між словом і зображенням; повноцінне розуміння можливе лише при одночасному читанні візуального й вербального компонентів.	Онкович Г., Онкович А.; Завадська О.; Савчук М.; Хлестова С.
Види навчальних коміксів (за функцією)	Дидактичні (спеціально створені для навчання); художні (адаптації літературних творів); інформаційні та науково-популярні; комікси для навчання іноземних мов; виховні й просвітницькі (для батьків, формування цінностей); комікси для розвитку медіа- й соціокультурної компетентності.	Ольшанський Д.; Балакірева Г.; Ілійчук Л.; Лавренова М.; Лисенко О.; Мажуга А., Твердохліб Т.; посібник з медіаграмотності; Юрженко В.; Гудошник О.;

Аспект	Зміст (узагальнення)	Автори / джерела
		Кондзелка Н.
Види за формою подання	Друковані й цифрові комікси; статичні й інтерактивні; авторські комікси вчителя; комікси, створені учнями вручну або в онлайн-конструкторах (Storyboard That, інші сервіси).	Кривко Н.; Тендітна Н., Лисенко Н.; Yang G.; матеріали про онлайн-інструменти та спецпроекти НУШ / «На Урок».
Структура коміксу (загальна)	Послідовність кадрів (панелей), об'єднаних сюжетом; у кожному кадрі – візуальна сцена, персонажі, фон, композиційні акценти; вербальні компоненти – репліки в «балонах», ремарки, внутрішнє мовлення, звуконаслідування, графічні маркери емоцій і руху.	Макклоуд С.; Онкович Г., Онкович А.; Хлестова С.; Савчук М.
Структура дидактично спроектованого коміксу	Чітка логіка: вступ (ситуація/проблема), розвиток подій (навчальна задача, приклад, помилка), кульмінація (розв'язання, конфлікт), завершення (висновок, узагальнення, запитання до учня). Можливе включення порожніх реплік, завдань до/після читання.	Деркачова О.; Будник О., Фомін К., Хайнус А.; Ілійчук Л.; Лавренова М.; Порядченко Л., Чопик І.; Нежива Л., Шкуренко О.
Розвивальний потенціал	Стимулює образне, візуальне, творче мислення, уяву, здатність встановлювати причинно-наслідкові зв'язки; підтримує розвиток смислового читання і медіаграмотності; відповідає віковим особливостям дітей молодшого шкільного віку.	Данько Н., Васько О.; Субботенко І.; Мамонова І.; Ілійчук Л.; посібник з медіаграмотності; Yang G.

Додаток В

Узагальнююча таблиця «Дидактичний потенціал коміксів у формуванні візуального мислення молодших школярів»

Аспект	Суть (узагальнення з опорою на джерела)
Природа коміксу як дидактичного засобу	Комікс є креолізованим текстом, що інтегрує візуальні та вербальні компоненти; забезпечує багатоканальне сприймання, активізує образне та логічне мислення (Онкович Г., Онкович А.; Завадська О.)
Відповідність віковим особливостям молодших школярів	Учні молодшого шкільного віку мислять наочно-образно, емоційно та конкретно; комікси відповідають цій специфіці та полегшують сприймання інформації (Савчин М., Василенко Л.; Костюк Г.)
Розвиток візуального мислення	Комікси формують уміння інтерпретувати зображення, аналізувати послідовність кадрів, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, читати невербальні сигнали, робити висновки на основі графічної інформації (Вітченко А.; Денисенко С.; Лавренова М.)
Формування медіаграмотності	Робота з коміксом вчить аналізувати креолізовані тексти, що є домінантними в цифровому середовищі; сприяє умінню критично читати зображення і текст (Волосевич І.; Онкович Г.; Онкович А.)
Мотиваційна цінність	Комікси підвищують зацікавлення навчанням, відповідають кліповому мисленню сучасних дітей, утримують увагу завдяки динаміці та емоційності подачі (Горлач Д.; Будник О.; Фомін К.)
Емоційно-ціннісний вплив	Комікси сприяють розвитку емпатії, умінню розпізнавати емоції персонажів, моделюють соціальні ситуації, підтримують емоційний інтелект (Луцевська О.; Данько Н., Васько О.)
Інтерактивність та творчість	Комікси як інструмент інтерактивного навчання використовуються для моделювання навчальних ситуацій, виконання творчих завдань і створення власних коміксів; формують уміння структурувати та передавати інформацію (Кривко Н.; Карпенко А.;

Аспект	Суть (узагальнення з опорою на джерела)
	Чикалова Т.; Порядченко Л.)
Комплексний розвиток когнітивних навичок	Робота з коміксами сприяє розвитку аналізу, синтезу, узагальнення, прогнозування, логічного та образного мислення, навичок інтерпретації візуальних кодів (Ілійчук Л.; Денисенко С.; Будник О.)
Зв'язок з вимогами НУШ	Комікси відповідають концепціям НУШ щодо візуалізації інформації, інтегрованого навчання, розвитку критичного мислення і медіаграмотності (Державний стандарт 2019; Волошенюк О. та ін.)

Додаток Г

Таблиця. Потенціал програм О.Савченко та Р.Шияна для використання коміксів на уроках літературного читання

Критерій аналізу	Типова освітня програма О. Савченко (2-4 клас)	Типова освітня програма Р. Шияна (2-4 клас)
Пряме згадування коміксів	Комікси не названі безпосередньо , але допускаються через роботу з різними форматами текстів та медіаресурсів.	Комікси не зазначені окремо , але входять до спектру медіатекстів.
Змістові лінії, що дають можливість використання коміксів	«Досліджуємо медіа», «Читаємо», «Взаємодіємо усно і письмово».	«Читаємо», «Досліджуємо медіа», «Взаємодіємо письмово».
Вимоги щодо роботи з інформацією та різними видами текстів	Орієнтація на аналіз, інтерпретацію, критичне оцінювання, переказ різних типів текстів, зокрема мультимодальних.	Акцент на інтерпретації, оцінці та створенні медіапродуктів; розвиток критичного ставлення до інформації.
Можливості інтеграції коміксів	Комікси можуть використовуватися як тип медіатексту й креолізованого тексту; дозволяють розвивати читацьку та візуальну грамотність, уміння працювати з послідовністю подій.	Комікси органічно вписуються у формат мультимодальних медіатекстів; сприяють розвитку медіаграмотності та комунікаційних навичок.
Читацька та медіаграмотність	Програма висуває вимоги до формування медіаграмотності та читацької самостійності; робота з коміксами відповідає цим завданням.	Медіаграмотність є окремим компонентом; учні аналізують і створюють медіатексти, комікси

Критерій аналізу	Типова освітня програма О. Савченко (2-4 клас)	Типова освітня програма Р. Шияна (2-4 клас)
		можуть бути одним із форматів.
Очікувані результати навчання, релевантні коміксам	Уміння інтерпретувати текст, пояснювати зміст, співвідносити вербальний і візуальний компоненти; розвиток творчого мислення.	Уміння аналізувати візуальну інформацію, оцінювати медіапродукти, створювати власні короткі візуально-вербальні тексти.
Методична свобода вчителя	Високий рівень автономії: учитель може самостійно добирати навчальні матеріали, включно з коміксами.	Методична гнучкість, орієнтація на використання сучасних ресурсів, цифрових інструментів та мультимодальних текстів.
Реалізація компетентнісного підходу через комікси	Комікси сприяють формуванню читацької, соціальної, емоційно-комунікаційної та медіакомпетентностей.	Комікси допомагають реалізувати діяльнісний і медіаграмотнісний компоненти, що є ядром програми.

Додаток Д

Таблиця. Критерії, показники та рівні сформованості використання коміксів у розвитку візуального мислення молодших школярів

Критерій	Показники	Рівні сформованості
1. Когнітивно-візуальний	– уміння виділяти ключові візуальні елементи (кадри, деталі, міміка); – встановлення причинно-наслідкових зв'язків між кадрами; – «читання» невербальних сигналів; – співвіднесення текстових і зображальних компонентів.	Високий: учень легко читає комікс, помічає деталі, логічно пов'язує кадри, інтерпретує невербальні знаки. Середній: розуміє основний зміст, але пропускає деталі; встановлює прості зв'язки між кадрами. Низький: має труднощі з читанням зображення, не бачить послідовності та змістових елементів.
2. Інтерпретаційно-аналітичний	– відтворення змісту своїми словами; – елементарний аналіз образів; – прогнозування розвитку подій; – інтерпретація символів, підтекстів та емоцій.	Високий: глибоко аналізує сюжет і персонажів, робить прогнози, розкриває символіку. Середній: переказує зміст з опорою на зображення, аналіз поверхневий; потрібні уточнювальні запитання. Низький: переказ фрагментарний, відсутній аналіз образів і символів.
3. Креативно-діяльнісний	– створення власних коротких коміксів; – добір або створення реплік персонажів; – трансформація літературного тексту у візуальну форму; – використання художніх і графічних засобів.	Високий: самостійно створює комікси, виявляє оригінальність, логіку та композиційну чіткість. Середній: виконує творчі завдання за зразком, структура та графічна мова недостатньо сформовані. Низький: створює роботи лише за інструкцією, не розуміє поєднання тексту й зображення, низька креативність.

Додаток Е

АНКЕТА ДЛЯ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Мета: з'ясувати рівень обізнаності педагогів щодо дидактичного потенціалу коміксів, частоту їх використання та готовність упроваджувати їх на уроках літературного читання.

Анкета є анонімною. Отримані дані використовуються виключно для наукових цілей.

1. Чи знайомі Ви з поняттям “дидактичний комікс”?

Так, добре знайомий(а)

Частково знайомий(а)

Чув(ла), але не знаю особливостей

Ні, не знайомий(а)

2. Як часто Ви використовуєте комікси на уроках літературного читання або інших предметах?

Постійно

Періодично (1–2 рази на місяць)

Рідко (кілька разів на рік)

Не використовую

3. Які форми роботи з коміксами Ви використовували? (можна обрати кілька варіантів)

Читання та обговорення готового коміксу

Виконання учнями завдань за коміксом

Створення учнями власних коміксів

Доповнення або завершення сюжету коміксу

Не застосовував(ла) жодної форми

4. Які, на Вашу думку, освітні можливості мають комікси?

(відкрите запитання)

5. Чи вважаєте Ви комікси ефективним інструментом розвитку візуального мислення молодших школярів?

Так

Частково

Не маю достатньо інформації

Ні

6. Які труднощі виникали або можуть виникнути під час використання коміксів у навчальному процесі?

Нестача якісних дидактичних коміксів

Відсутність методичних рекомендацій

Недостатній час на уроці

Невміння учнів працювати з коміксами

Не стикався(лася) з труднощами

Інше (вказіть) _____

7. Чи містять підручники, за якими Ви працюєте, завдання або матеріали, пов'язані з коміксами?

Так, у достатньому обсязі

Є окремі завдання

Дуже мало

Немає

8. Наскільки Ви готові впроваджувати комікси у власну педагогічну практику?

Цілком готовий(а)

Готовий(а), але потребую методичних матеріалів

Важко відповісти

Не готовий(а)

9. Чи проходили Ви спеціальні тренінги/курси щодо використання коміксів у навчанні?

Так

Ні, але хотів(ла) б пройти

Ні, і не бачу потреби

10. Які методичні матеріали або ресурси стали б для Вас найбільш корисними?

(відкрите запитання)

Додаток Є

Комікс за твором Василя Сухомлинського
«СОРОМНО ПЕРЕД СОЛОВЕЙКОМ»

Дівчатка слухають
спів соловейка.
Їм дуже подобається.

Оля кинула недоїдки.
Ліда не хоче
так робити.

Ліда каже: “Мені
соромно перед
соловейком”.
Вона бере сміття з
собою.

Додаток Ж

Додаток 3

**Таблиця. Взаємозв'язок вправ і умінь,
які формуються у процесі роботи з коміксами**

Назва / тип вправи	Короткий опис завдання	Уміння, які формуються в учнів
Відновлення послідовності кадрів	Учні отримують 4–6 перемішаних кадрів коміксу (без текстів), відновлюють правильний порядок.	Розуміння хронології подій; встановлення причинно-наслідкових зв'язків; уміння бачити логіку сюжетної лінії; розвиток аналітичного мислення.
Добір реплік до зображень	У кадрах закрито «хмарки» з текстом; учні добирають можливі висловлювання персонажів.	Інтерпретація міміки та жестів; розуміння невербальних сигналів; формування діалогічного мовлення; прогнозування намірів персонажів.
Опис емоцій персонажів	Учитель пропонує кадри, де змінюється вираз обличчя героїв; учні називають емоції та пояснюють їхні причини.	Емоційна грамотність; уміння аналізувати візуальні підказки; розвиток емпатії; співвіднесення емоцій із сюжетом.
Виділення ключових деталей	Учні знаходять у кадрі важливі дрібні елементи (символи, предмети), які впливають на зміст.	Візуальна уважність; розпізнавання смислотвірних деталей; уміння працювати з символами; розвиток образного мислення.
Прогнозування сюжету за одним кадром	Учитель демонструє один кадр коміксу, учні прогнозують, що було «до» і «після».	Прогнозування; творче мислення; уміння робити висновки на основі зображення; розвиток уяви.
«Зайвий кадр»	У ряд вставлено один невідповідний кадр; учні визначають його та пояснюють чому.	Критичне мислення; уміння співвідносити логіку подій; аналіз структури коміксу.
Візуально-	Учні порівнюють текст	Розвиток смислового читання;

Назва / тип вправи	Короткий опис завдання	Уміння, які формуються в учнів
текстове зіставлення	уривка та відповідний кадр коміксу, визначають, що збігається, а що художньо змінено.	розуміння адаптації тексту візуальними засобами; аналітичне мислення.
Мімічні підказки	Учитель демонструє кадр героя з певною мімікою без контексту; учні добирають ситуацію, яка могла її викликати.	Інтерпретація емоцій; уміння «читати» невербальні сигнали; візуальна дедукція.
Створення короткого коміксу (2–4 кадри)	Учні створюють власну міні-історію на основі прочитаного тексту.	Творче мислення; візуальна грамотність; уміння поєднувати текст і зображення; сюжетотворення; навички графічного моделювання.
Заповнення порожніх «хмарок» у коміксі	Учні придумують текст для персонажів у готових кадрах.	Формування мовлення; робота з контекстом; розвиток логічного мислення і здатності до інтерпретації.

Додаток К

Картки-завдання для учнів (приклади)

Картка 1. «Віднови послідовність»

Завдання:

Перед тобою 4 кадри з коміксу (учитель надає зображення у перемішаному вигляді).

Розглянь уважно й розташуй кадри у правильній послідовності.

Напиши цифри 1–4 під кожним кадром.

Запитання:

- Які деталі допомогли тобі зрозуміти порядок подій?
- Що відчували персонажі в кожному кадрі?

Картка 2. «Придумай репліки героям»

Перед тобою кадри з порожніми «хмарками».

Завдання:

Запропонуй, що могли б сказати герої у цій ситуації.

Стеж, щоб репліки відповідали міміці, жестам та подіям.

Підказка:

Подивись на вираз обличчя, позу, предмети на задньому плані — вони підкажуть, що герой відчуває.

Картка 3. «Прочитай емоції»

Завдання:

Подивись на обличчя персонажа у трьох кадрах.

Напиши під кожним, яку емоцію він виражає (радість, здивування, страх, образа, захоплення тощо).

Запитання:

- Як ти здогадався?
- Які елементи міміки допомогли тобі визначити емоцію?

Картка 4. «Прогнозуємо сюжет»

Учитель дає 1 кадр з коміксу.

Завдання:

Опиши, що сталося до цього моменту й що може статися після.

Підказка:

Зверни увагу на предмети, положення тіла, обличчя героя.

Картка 5. «Знайди зайвий кадр»

Перед тобою 5 кадрів, але одна картинка зайва: вона не відповідає логіці подій.

Завдання:

- Знайди зайвий кадр.
- Поясни, чому він не підходить.
- Сформулюй правильну послідовність без нього.

Картка 6. «Порівняй текст і комікс»**Завдання:**

Прочитай короткий уривок із твору (учитель дає 5–7 речень).

Порівняй його з двома кадрами коміксу.

Напиши:

- Що співпадає?
- Що художник показав по-іншому?
- Чому він міг змінити деякі деталі?

Картка 7. «Добери заголовок»**Завдання:**

Розглянь 3–4 кадри коміксу й добери до них влучний заголовок.

Порада:

Подумай, про що головна думка цих кадрів.

Картка 8. «Створи комікс за твором»**Завдання:**

Створи міні-комікс із 3–4 кадрів за прочитаним твором:

- придумай сюжетну лінію;
- добери репліки героїв;
- додай емоції та деталі;
- створи логічну послідовність.

Приклад творів:

«Колосок», «Кривенька качечка», «Лісовий урок», «Соромно перед соловейком».

Картка 9. «Заповни хмарки»**Завдання:**

У тебе є готовий комікс, але в ньому бракує частини реплік.

Встав у порожні «хмарки» доречні фрази героїв так, щоб:

- сюжет був логічним,

- емоції збігалися з виразами облич,
- діалоги були природними.

Картка 10. «Оціни кадр»

Завдання:

Подивись на кадр.

Відповідай:

Хто головний герой у кадрі?

Що відбувається?

Як ти розумієш емоційний стан героя?

Яку роль відіграють дрібні деталі (предмети, фон, жести)?

Яке продовження ти міг би запропонувати?

Додаток Л

Шаблони «Створюємо комікси»

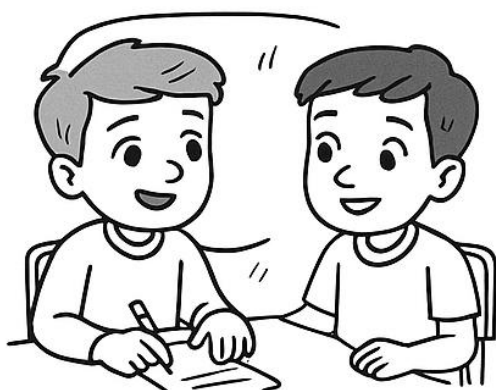
СТВОРЮЄМО КОМІКСИ

Уяви, як розвивалися події в цій історії,
та намалюй відповідний малюнок. Розпочини.

СТВОРЮЄМО КОМІКСИ

Уяви, як розвивалися події в цій історії,
та намалюй відповідний малюнок, Розпочни.

СТВОРЮЄМО КОМІКСИ

Уяви, як розвивалися події в цій історії,
та намалюй відповідний малюнок. Розпочинй.

Додаток М

ПРИКЛАДИ ГОТОВИХ УЧНІВСЬКИХ РОБІТ

1. Вправа «Віднови послідовність» за казкою «Колосок» (4 кадри)**Учнівська робота (приклад)**

Правильний порядок кадрів учень розставив так:

- ☐ 1 Мишенята грають у дворі.
- ☐ 2 Півник знаходить колосок.
- ☐ 3 Півник працює, молотить зерно.
- ☐ 4 Мишенята просять поїсти, але їм соромно.

Коментар учениці:

«Я поставила мишенят останніми, бо вони нічого не робили. А півник молодець, він трудився сам.»

Рівень:

Середній → Учениця встановила **причинно-наслідкові зв'язки**, але не додала візуальних деталей про емоції персонажів.

2. Вправа «Додай репліки» (комікс без тексту)**Робота учня****Кадр 1 (герої дивуються):**

Хмарки:

- *«Що це за дивний слід?»*
- *«Можже, це від зайця?»*

Кадр 2 (герої йдуть за слідом):

Хмарки:

- *«Ходімо подивимося!»*
- *«Тільки обережно...»*

Кадр 3 (знаходять кошик із грибами):

Хмарка:

«Ой, це забув хтось із лісовичків!»

Рівень:

Високий → Учень творчо доповнив сюжет, добрав доречні репліки та зберіг логіку ситуації.

3. Альтернативний фінал казки «Рукавичка»**Робота учениці 3 класу****Кадр 1.**

Малюнок: тварини сидять у тісній рукавичці.

Підпис:

«Усім стало дуже тісно...»

Кадр 2.

Малюнок: Мишка пропонує ідею.

Підпис:

«Мишка каже: давайте вийдемо й зробимо нову хатинку разом!»

Кадр 3 (альтернативний фінал).

Малюнок: тварини будують маленьку хатинку з гілок.

Підпис:

«Тварини збудували новий дім і стали друзями.»

Рівень:

Високий → Учениця показала **креативність**, змінила мораль, але зберегла добрий характер казки.

4. Власний комікс за віршем про природу (6 кадрів)

Робота учня 4 класу

Сюжет: «Весна прийшла»

Кадри стисло:

Хлопчик виходить у двір — бачить перші бруньки.

Синичка прилітає на гілку.

Хлопчик посміхається і слухає пташку.

Хлопчик садить у землі насінинку.

Іде дощ, земля волога.

З'являється маленький паросток.

Авторський підпис:

«Весна — це коли все оживає. Я теж хочу, щоб виросло дерево.»

Рівень:

Дуже високий — дитина створила **цілісний сюжет**, додала **власний творчий меседж**, використала **емоційні символи (сонце, ноти, хмарки)**.

Додаток Н

Структурована пам'ятка для молодших школярів щодо етапів створення коміксу

«Як створити свій комікс?»

1. Обери ідею та головну думку

Подумай, про що буде твій комікс: про подію з прочитаного твору, про улюбленого героя чи про власну пригоду. Сформууй коротку головну думку — що ти хочеш показати читачеві.

2. Визнач послідовність подій

Продумай, що відбувається спочатку, потім і наприкінці. Розбий історію на кілька важливих кадрів (2–6). Уяви, як ці епізоди виглядатимуть у малюнках.

3. Створи сторіборд (чернетку коміксу)

На окремому аркуші познач прямокутники — майбутні кадри. Намалюй у кожній рамці приблизно, що має бути зображено. Це чернетковий варіант, тому малюй швидко і схематично.

4. Продумай композицію кожного кадру

Визнач: хто зображений у кадрі; де саме розташовані персонажі; що вони роблять; з якого ракурсу їх краще показати; які деталі допоможуть передати настрій та значення події.

5. Додай емоції та рух

Використовуй: міміку (усмішка, здивування, злість); жести (піднята рука, вказування); спеціальні комікс-знаки (краплі поту, лампочка-ідея, хвиля гніву); звукопис (БУМ!, ХРУСЬ!, ТИХО!). Це робить історію виразнішою.

6. Придумай репліки та текстові елементи

Впиши: слова персонажів у *хмаринки-репліки*; думки — у *«хмарки» думок*; пояснення подій — у *прямокутні виноски*. Текст має бути коротким і зрозумілим.

7. Виконай фінальний малюнок

Перенеси свою чернетку у чистовик: обведи лінії, виправ помилки, намалюй чіткі зображення. Додай кольори, якщо потрібно. Переконайся, що кадри читаються послідовно.

8. Перевір логіку і послідовність

Прочитай свій комікс як читач: Чи зрозуміло, хто герої? Чи видно, що відбувається? Чи логічно переходять події з кадру в кадр? Чи передають зображення емоції та головну думку?

9. Представ свою роботу

Розкажи однокласникам: про що твій комікс; чому ти обрав саме такі кадри; як через зображення передав настрій і зміст.